

EERSTE TIJDVAK.

OMVATTENDE DEN TOESTAND VAN HET BEGIN DER
14^e EEUW TOT AAN 1636,
HET JAAR, WAARIN DE EERSTE PHARMACOPEE IN ONS LAND
EN WEL TE AMSTERDAM, VAN OVERHEIDSWEGE
WERD INGEVOERD.

Eerste zelfstandige uitoefening der artsnijbereidkunst. Niet dan ongeveer in de helft der 14^e eeuw, vinden wij enkele aanwijzingen van eene zelfstandige uitoefening der artsnijbereidkunst in ons vaderland. Vóór dien tijd was zij zoo goed als geheel, en ook nog lang daarna, grootendeels met de geneeskunst vereenigd en werden beide door denzelfden persoon uitgeoefend.

De toen allengs ontwakende wetenschappelijke beoefening der geneeskunde echter, gaf den eersten aan drang tot eene noodzakelijke scheiding van beide vakken, ofschoon die aanvankelijk slechts door weinigen werd gewenscht en niet dan uiterst langzaam tot stand kwam.

Apotheker te 's-Hertogenbosch. Het archief van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap der stad 's-Hertogenbosch, wijst ons het eerst op eene erkende zelfstandige beoefening der artsnijbereidkunst, gewag makende van Theodorus den

apotheker, die in 1320 als lid en in 1342 als proost dier instelling optrad.

Ook Zwolle bezat toen reeds een stads-apotheker, Apotheker te Zwolle. blijkbaar uit de volgende Instructie:

„In 't jaer onses Heren 1341 des dinxdaeges nae Valenthini is owerdragen met meyster Lambert den apteeker als datt hy der stadt apteeker wesen sal een jaer lanck ende toe Swolle woenen ende en genoechde hem daer nyet toe woenen, soe salde hy datt den Schepenen een halff jaer toe voren opzeggen.”

„Ende die Schepenen die moegent hem altois opseggen ende verloff gheven nae oiren goetduncken.”

„Ende meyster Lambert solle jaerlicx voer syn pensien hebben vyffthyn heren ponden. Voert soe sall hy vry sitten van waeken ende van meyerdienst.”

„Ende hy en sall nyemant anspreken van onsen Borgeren anders dan voer die Schepenen van Swolle voer syn loen ofte dienst ofte maegenaes.”

„Ende datt sall dan staen tott seggen des Raides ofte des medici watt hy hebben sall. Ende wanneer de medicus meyster Lambert die recepten sendet die sall hy altois maeken ende bereyden in tegenwoordicheydt des medici nae goet duncken des Raides alsoe maeke als hy des begeert.”

„Ende sall daer min ofte meer voer hebben dann die medicus datt hebben will.”

Aan openbare uitoefening der artseneijbereidkunst Openbare uitoefening. moet echter in dezen tijd nog weinig of niet gedacht worden, daar deze grootendeels beperkt bleef bij het verkoopen van allerlei natuurproducten.

Bij de oprichting der gilden in dezen tijd bleef die verkoop dan ook in handen der neringdoenden en wel meer bepaald in die der marsluiden, die met hun waren het land doorreisden en zich allengs in welvarende steden nederzetten.

Apothekers te Dordrecht. In Dordrecht waren er op St. Gillysdach of 's woensdags na St. Jansdach, uitgaende oegst, in 't jaar 1367, 32 Gilden en 8 Broederschappen en Confrerijen, waaronder de Drogbereykunst of Pharmacie, gezegd Aptekers, onder No. 5 wordt genoemd.

Apothekers te Groningen. De apothekers te Groningen behoorden toen tot het Kremergilde, „eene vereeniging van Koopliden, die soo wel met ellen uitmeten en met schalen wegen als die in 't groot handelen.”

Zoo is het verklaarbaar, dat zij, die zich meer bepaald met het leveren van kruiden en specerijen ophielden, en hier en daar den naam van „Crudener” droegen, ook aromatische wijnen bereidden en taptten.

Apotheker te Kampen. Het bewijs hiervan vinden wij in dezen tijd voor het eerst in eene overeenkomst, die de stad Kampen in 1355 sloot met meester Johanden Crudener: „Int jair ons Heren MCCCLV des Saterdaghes na Sente Peter ende Pauls daghe hebben wy Scepene ende Raet verdraghen dat meyster Johan dy Crudener ghene blanke wyne of roede wyne tappen en sal. Ende voert nae slaepclocken tyt ghenen clareyt of moraet, of granaet tappen en sal by hondert schillingen, dy hy onser stad gheuen sal, al so dicke als hy breket. Voert van dien clareyt, moraet, granaet of anderen dranke dien hij tappet, sal hy onser stadt

gheuen als dy apothekers t Utrecht gheuet, dat is te overstaende dien neghenden penningh. Ende dien clareyt, moraet of granaet nyet durer te tappen dan men t Utrecht tappet; hyr of sal hy onsen wynheren voldoen ende by hem doen tot onzer stad behoef. Voert wat hy maket van synre apotheken, dat sal hy also rechtveerdig maken als dat ener rechter apotheker toe behoert, ende dat omme redelic gheldt te gheuende waer hy dat braeke dat solde hy beteren ter scepene willen ende tot oeren goetduncken."

De reden waarom de stad hem in den wijnverkoop beperkte, was daarin gelegen, dat zij het monopolie van den wijnverkoop had in den stadskelder onder het Raadhuis, waar men ten gelage kon gaan. Een pachter pachtte het recht van tappen in dien kelder van de stad, de zoogenaamde „wyntappe." Stads scepene werden gecommitteerd om daarop toezicht te houden en daarom wijnheeren genoemd.

De apotheker was toen tevens niet alleen wijnkooper in zekeren zin, maar ook confiseur, want hij pleegde ook wel „confecte" te leveren. Bij feestelijke gelegenheden deed hij dan goede zaken, zooals bij het onthalen van stadsgasten enz.

„Malvesy en Ypocras, Romenye en Rorsende," alle met arom. middelen toebereide wijnen, kon men in 1393, nevens koek, in de apotheek te Arnhem b.v. verkrijgen.

De bovengenoemde Johan den Crudener, de apotheker te Kampen, werd, zooals het burgerboek der stad getuigt, in 1360 opgevolgd door Wyllem Crudenaer en in 1379 door Albert van der Do-

laghe. Den 1^{en} Mei 1436 werd Herman Schoteler aangesteld voor den tijd van drie jaar op een tractement van 13 heirenponden. Hy mocht geene recepten hooger berekenen dan men te Utrecht deed en was vrij van alle stadslasten.

In 1456 komt aldaar Volker Riet voor als stads-apotheker op 45 pond tractement, terwijl in 1470 Peter van Tolzende door den Raad als zoodanig wordt aangenomen voor 3 jaren, onder beding een knecht te houden, die met de apotheek bekend was en die, evenals hij, aan de stad een eed zou moeten doen, „ende sal syn materialia niet hooger geven dan bouen ende beneden, 't Utrecht, Amstelredam, Arnhem, Sutphen, of toe Deventer.” Als loon zou hy voor zich en zijn knecht jaarlijks ontvangen 100 heerenponden. De stad zou hem een huis huren voor de uitoefening der apotheek, waarin hij ook wijn zou mogen tappen: „op syns selfs bathe, scade ende cyse, by syn vuer ende keirse.” Reeds in het volgende jaar werd Peter van Tolzende eigenaar der apotheek, zooals de boeken der stad aanwijzen. „Peter voirsz. heeft nu van der stat gecoft die Apotheke als die nu staet mit crude, specerie, visele, potten, kannen ende al datter toebehoirt, met schult en onschult voir VI fl ende XXXII ende sal dair en boeuen hem selven loenen van sine verschenen pensie en Goesen van Voirst (de eigenaar van den kelder, waarin zich de apotheek bevond) die huishuer betalen. Ende weert sake dat Peter voirsz. thendes syne jaeren hier niet langer en diende of bleue, soe mach de stat dan (off sie wil) syne Apoteke weder van hem kopen nae die weerde, tot gueder mannen kennisse.”

Genoemde Peter werd in 1484 aangenomen in een broederschap, de Schepens memorie of de „memorie van den geleerden gesellen van den core,” waarvan de aanzienlijkste ingezetenen deel uitmaakten.

In de bereiding van geneesmiddelen hadden, zoo Apotheker te Arnhem. 't schijnt, enkelen eene bijzondere bekwaamheid. In 1460 werd J. Adriaenss, de apotheker uit Arnhem, ingevolge bevelbrieven van den Hertog van Brabant, met de door den geneesheer Philips geordoneerde medicijnen, naar Grave bij de zieke Koningin Maria van Schotland ontboden. Over het algemeen echter was de geneeskundige hulp in dien tijd in ons vaderland zeer gebrekkig.

Behalve Utrecht, Kampen en Arnhem, waar, zooals Apotheker te Brielle. uit het bovenstaande is gebleken, apothekers gevestigd waren, had ook Brielle, blijkbaar uit de rekeningen van de stedelijke inkomsten en uitgaven, reeds in 1415 een stadsapotheker, meester Pieter de apothecarius genoemd, terwijl in diezelfde stukken van 1462 IJsbrant Heindriexze als zoodanig geboekt staat.

In 1504 werd door den Hertog Georg van Saksen, Apotheker te Leeuwarden. bij zijn komst in de Provincie Friesland, gelijk uit het Privilegieboek van het Hof aldaar blijkt, aan Augustinus Melchiorzoon vergunning verleend om zich te Leeuwarden als apotheker te vestigen, met belofte, dat hij hem gedurende vijf jaar in zijn dienst nam, en dat niemand gedurende dien tijd in die stad en omliggende plaatsen eene apotheek zou mogen oprichten, terwijl de Raad der stad hem een vrije woning zou bezorgen. Deze Augustinus schijnt een bekwaam man te zijn geweest, daar hij van 1514

tot 1533 bijna voortdurend als Burgemeester, Schepen of Raadsman onder den naam van meester Augustinus den Apotheker voorkomt. In 1529 was hij afgevaardigde der Friesche Steden naar Deventer en Kampen en in 1531 naar den Keizer. Wegens zijn trouwe diensten beloonde deze hem in 1524 met een jaargeld van 30 gulden, dat hij tot aan zijn dood in 1537 genoot.

Apothekers te Groningen.

Het archief der stad Groningen maakt voor het eerst in 1511 gewag van een zekeren „Gheert Heymans, den abteker,” aan wien de voogden van St. Maartenskerk een stuk grond verkochten. In de stadsrekening over 1525/26 wordt de uitgave vermeld voor een kanne Leckedrank, gehaald bij Lamers, abteker.

In de afschriften der brieven van Burgemeesteren en Raad van 1565—1597 worden onderscheidene apothekers, te Groningen gevestigd, genoemd. Op 23 Januari 1565 wordt opgeroepen meester Valentyn Bussman, steensnijder, oculist, wond- en lijfarts, die van meester Johan van Hoern, apotheker, voor ongeveer 60 daalder aan kruiden, suiker enz. had gekocht en, zonder betaling, uit de stad was verdwenen. In brieven van 5 Juli 1570, 24 Maart en 12 October 1572, komt voor Johan Pieters apotheker, die bussenkruid te Brunswijk had gekocht en nu verhinderd werd te Emden, wegens tolbetaling, dat kruid naar Groningen te vervoeren.

In een brief van 14 April 1583 verzoeken Burge-meesteren en Raad aan de erfgenamen van den Graaf van Rannenberg te willen bevorderen de betaling der

rekening, die meester Antonie van der Grafft, apotheker, had ten laste van den Graaf, wegens geleverde goederen en verrichte diensten, zoowel bij dag als bij nacht. De vrouw van den apotheker hield de apotheek, bij afwezigheid van haren man, door een bediende gaande. Blijkens een brief van 5 Sept. 1585 schijnt diezelfde Grafft zich belast te hebben met de bezorging van brieven tegen een vastgesteld salaris, terwijl op 20 Nov. 1589 wordt vermeld, dat hij met den stadsdoctor naar Coevorden is vertrokken om hulp te brengen aan den stadhouder, die door een val van zijn paard, ten gevolge eener flauwte, zijn been en zijn ledematen had bezeerd.

Een eigenaardig licht op den toestand van die dagen Toestand te Deventer. werpt de overeenkomst, die Deventer in 1555 aanging met den med. Dr. Johan van Rheydt. Daarbij werd vastgesteld, dat hij tweemalen 's jaars met de gedeputeerden van den Raad de apotheek zou visiteren, zooals te voren met den apotheker was besproken. Zelf mocht hij geen materialen bereiden dan uit of in de apotheek en daaraan part noch deel hebben. De zieken zou hij moeten helpen, zooveel mogelijk met groene kruiden om te groote kosten voor de apotheek te vermijden, terwijl de recepten bij den apotheker zouden blijven, die daarvan op verzoek kopie kon geven.

Genoemde docter van Rheydt maakte daartegen bedenkingen, waarbij hij verklaarde zich wel te laten verbieden om geene materialen zelf te koken of samen te stellen, anders dan die uit of in de apotheek. Het bevreemdde hem zeer, daar de Heeren alle

jaren tweemaal de apotheek willen laten visiteeren, dat de Heeren ook andere aan de medicijnen geheel onkundigen niet willen verbieden medicijnen te koken en te verkoopen. Moet de apotheker verplicht zijn, zoo vraagt hij, zijne apotheek te voorzien met alle noodzakelijke medicijnen en nog moeten dulden, dat winkeliers, kwakzalvers, kramers en begijnen allerlei dranken, poeders, laxativa verkoopen en veil hebben, waarvan zal dan een apotheker zich hier kunnen onderhouden?

Voordeelig schijnt inderdaad de betrekking van apotheker in dien tijd niet te zijn geweest. In enkele steden werd hij op stadskosten gekleed en genoot bijzondere voordeelen. Zoo mocht de apotheker *Willelm Willemsze* te Brielle, volgens eene Resolutie van 22 November 1561, „de voorplaetse hebben op de markt omme te staen voor eenen yegelicke zoe wel burgeren als vreemdelyngen, sonder daeromme te loeten ofte cauelen, ende dat omdat hy des stadts apteecker es, ende daer naer die burgeren, daer naer die vreemdelyngen.”

Vaderlandsche
apotheken.

De meeste apotheken van dien tijd waren spoedig te herkennen aan een uit hout gesneden bontgeschilderden kop met gapenden mond en een bellenmuts, die naast of boven den ingang van den winkel geplaatst was. Dit embleem, dat eeuwen lang nog gediend heeft, had allengs den vroegeren, fantastisch uitgedosten knecht vervangen, die de waren zijns meesters op luidruchtige wijze aan boeren en burgerlieden wist aan te prijzen en vooral op marktdagen zijn diensten bewees. Doch niet alleen de *gaper*, ook de *sala-*

mander werd er later bij gehaald, om de bedrevenheid van den bezitter in de alchimie aan te duiden. Het Hert en ook de Eenhoorn herinnerden aan kostbare geneesmiddelen, terwijl eene voorstelling van den barmhartigen Samaritaan aanduidde, dat de eigenaar het vak van chirurgijn en barbier uitoefende. Doch ook de eigenlijke inrichting der apotheken had veel eigenaardigs. Achter de in lood gevatte vensterruitjes en in het daardoor somber verlichte voorhuis, vond men een overdekte tafel, waarop de kruidenwijnen alsmede de koek dier dagen werden voorgediend en waaraan, zoowel edellieden als burgers, zich dikwerf nederzetten.

Op het gebied des geestes werd nu allengs door de uitvinding der boekdrukkunst (omstreeks 1423) Uitvinding der boekdrukkunst. een nieuw leven merkbaar. Reeds op het einde der 15de eeuw waren er in dat honderdjarig tijdperk 800 natuur- en geneeskundige werken gedrukt, waarvan alleen in Venetië 200.

Ons vaderland volgde, hoewel in bescheiden mate, dat goede voorbeeld tot verspreiding van natuurkennis. In 1538 verscheen te Utrecht:

„De groten Herbarius met al den figueren der cruyden om de crachten der cruyden te onderkennen. Met een tafel van de namen der cruyden in Latyn en Duitse. Een register om lichtelic te vinden die curacien tegen allerhande crancheden. Een tractaet om alle orynen te judicerene. Van den cautelen der orynen van Meester Arnold de Nova villa, opdat die meester niet brogen en worde. Om die operaciën van alle drogerien en De groten Herbarius.

medicynen te kennen. Metter anhatomie der mensche-lyker gebeenten. Een expert tractaet voor personen, die op dorpen en castelen wonen verre van die meesters. Om te maken wonddrancken, salven enn olien, daer hem elck mede genesen mach" enz.

Deze Herbarius is herhaaldelijk herdrukt en ook verkort onder den titel van: *De kleynen Herbarius* o. a in 1602 en in 1640 uitgegeven. Deze laatste uitgave bevat aan het slot eene afdeeling: „Verstroostinghe voor den krancken”, waarbij onder meer interessante voorschriften ook voorkomt: „Remedie om de memorie te verstercken” dat misschien in onzen tijd nog welkom kan zijn:

„Baglossa of Osse-Tongkruyt, gestampt en daer wyn opghegoten, ende dit gedroncken maekt een goede memorie, hetselfde doet Hoender-sop, daer broodt in gheweyckt en ghegeten. Item, Consili de Greyn in wyn ghelegt, dese wyn ghedroncken sterckt de memorie, verheugt het herte ende doet een mensche wel rusten.”

Kruydeboek
van Dodonaeus.

In 1554 gaf Rembertus Dodonaeus, genaamd *Dodonaeus*, uit zijn „Kruydeboek in dewelke die gheheele historie, dat is, het geslagt, het fatsoen, naem, natuuer, kracht en werking der kruiden, niet alleen hier te lande wassende, maar ook van andere vreemde in der medicynen oorboorlyk, met grooter naarstigheide begrepen en verklaard is, met derzelve kruiden, natuurlyk naar het leven conterfeytsel daarbij gesteld.” Fol. met gecoul. platen. Gedrukt op de „Plantynsche Druckerye” te Antwerpen.

Dit werk maakte bij zijn verschijning een ongeloo-

felijken opgang; eene fransche vertaling verscheen in 1557; eene tweede vlaamsche uitgave in 1563; eene engelsche in 1578 en eene in twee talen: vlaamsch en latijn, in 1583.

Grootendeels zijn deze uitgaven folio boekdeelen, met ontelbare houtsneden versierd en met zorg gedrukt.

Rembert Dodoens is geboren te Mechelen op 29 Juni 1517. Na aan de hoogeschool te Leuven in de geneeskunde te hebben gestudeerd, doorreisde hij Frankrijk, Italië, Zwitserland en Duitschland, waarna hij zich in zijn geboortestad vestigde, die hij in 1574 verliet om als geneesheer van Keizer Maximiliaan II te Weenen werkzaam te zijn. In 1582 keerde hij terug naar zijn vaderland, vestigde zich te Antwerpen en ontweek spoedig daarna met duizenden zijner geloofsgenooten de toenmalige dwingelandij. Hij zocht een schuilplaats in Noord-Nederland, werd weldra te Leiden als Hoogleeraar aangesteld en overleed aldaar in 1585.

Dodoens is de eerste geweest, die eene systematische indeeling der gewassen heeft beproefd.

Nog in 1618 verscheen een nieuwe uitgave van genoemd werk, die eveneens op de nu te Leiden gevestigde Plantijnsche drukkerij is bewerkt en aldaar uitgegeven.

Vele vernuftige mannen begonnen in dezen tijd den weg van eigenlijk onderzoek te betreden en hunne scheikundige kennis, hoe elementair dan ook, toe te passen bij de bereiding van geneesmiddelen. De beoefening der alchimie had hiertoe niet weinig bijgedragen. In ons land maakten de beide broeders Hollandus uit Stólwijk in de Krimpenerwaard, in navolging van vermaarde alchimisten, de vruchten hunner

Gebroeders
Hollandus.

onderzoekingen bekend, waaronder die van het lood, den wijnsteen, de vitrioololie, kwik, zwavel en stibium als belangrijk worden vermeld.

Leidsche Hoogeschool.

Ons vaderland — namelijk de Noord-Nederlandsche provinciën — bleef tot in 1575, het jaar van de stichting der Leidsche Hoogeschool, verstoken van eene inrichting voor Hooger Onderwijs. Het doctoraat in de Geneeskunde en andere wetenschappen werd tot dien tijd steeds aan eene of andere buitenlandsche Universiteit verworven. Te Oxford, Orleans, Bologna, Padua, Praag, Heidelberg vond men Hollandsche studenten.

De eerste Hoogeschool in de Zeventien Nederlandsche Gewesten was in 1426 te Leuven opgericht door Jan IV, echtgenoot van Jacoba van Beijeren en hertog van Brabant en Limburg. Zij werd in 1792 opgeheven.

Te Amsterdam brachten vermogende lieden jaarlijks de middelen bijeen tot onderhoud en opleiding van onbemiddelde studenten, poorters van Amsterdam of althans in Holland geboren, die te Leuven of elders in artibus of in de theologie gingen studeeren.

Toen Leiden was voorgegaan, volgden spoedig andere steden. Franeker stichtte in 1585 eene Hoogeschool; Middelburg in 1611 de Illustre School en Groningen in 1614 zijn welbekende inrichting voor Hooger Onderwijs.

Daarop volgden :

- in 1629 de Illustre School te 's Hertogenbosch;
- in 1630 " " " Deventer;
- in 1632 " " " Amsterdam;
- in 1636 " Hoogeschool te Utrecht;

- in 1646 de Illustre School te Breda;
- in 1648 „ Hoogeschool te Harderwijk;
- in 1650 „ Illustre School te Middelburg;
- in 1656 „ Hoogeschool te Nijmegen
- en in 1681 „ Illustre School „ Rotterdam.

Zoo had ons vaderland derhalve in de 17de eeuw geen gebrek aan leerinrichtingen, en ofschoon slechts enkele van deze tot wasdom en bloei zijn gekomen, hebben zij toch alle in meerdere of mindere mate bijgedragen, om den lust tot studie en onderzoek op te wekken en aan te moedigen.

Ook de vaderlandsche artsennijbereidkunst kon daarbij slechts winnen.

De maatschappelijke toestand der Apothekers op het einde der 16^e eeuw.

„De kruidenmenger ofte apothecarius” grensde in dien tijd (1595) al eenigzins aan den stand der geleerden, al was het ook aan de uiterste limiet; hij was letterwijs in hunne taal en de eenvoudige burger trad niet met dezelfde vrijmoedigheid den winkel van een apotheker binnen, als hij dat bij den bakker of den kruidenier deed.

Enkele bekwame mannen verwierven als apotheker in dien tijd reeds een goeden naam. **Dirk Outgens Kluyt**, apotheker te Leiden, was een groot liefhebber van geneeskrachtige planten, vreemde gewassen en natuurkundig onderzoek. In 1587 werd hij belast met den aanleg van een nieuwen kruidentuin en tevens om dezen van de noodige planten te voorzien, waartoe hij bijzonder in staat geacht werd wegens zijn vriendschappelijke verhouding met **Clusius**, eigenlijk de l'Ecluse genaamd, een der voornaamste

Apotheker Kluyt.

Prof. Clusius.

buitenlandsche kruidkundigen, aan wien te Weenen

het toezicht over den plantentuin aldaar was opgedragen en die in 1591 als Professor honorarius te Leiden werd beroepen, waar hem het toezicht op den kruidtuin werd toevertrouwd, doch wegens vergevorderde jaren en lichaamszwakte verschoond bleef van het houden van colleges.

Plantentuinen. De oprichting van plantentuinen, die ook in Franeker in 1589, te Groningen in 1628 en allengs in de meeste academiesteden volgde, heeft de kennis der geneeskrachtige planten en der vaderlandsche kruidkunde, in het algemeen, niet weinig bevorderd, zoodat ons vaderland, niet zonder recht, de geboorteplaats der plantenkunde genoemd wordt.

Kraamersgilde. In Amsterdam behoorden in dien tijd allen, die de geneeskunst beoefenden en hielpen beoefenen, en die men gewoon was te onderscheiden als Doctoren in de medicijnen of geneesmeesters, en apothekers of kruidmengers, tot het Kraamersgilde.

De chirurgijns of heelmeesters behoorden tot in het midden der 16de eeuw onder het gilde der trip- of klompenmakers, om daarna een gilde op zich zelve uit te maken. De Doctoren en Apothekers bleven echter tot in de volgende eeuw nog met het kraamersgilde vereenigd, zonder aan eenige stedelijke wetten of reglementen gebonden te zijn, behalve aan eenige keuren, die in de 16de eeuw werden uitgevaardigd.

Amsterdamsche keur van 1519. De eerste der hier bedoelde keuren werd op 24 Dec. 1519 te Amsterdam van overheidswege afgekondigd en had ten doel de apothekers, daar ter stede gevestigd, te verplichten om al hetgeen door de genees-

heeren werd voorgeschreven, in voorraad te houden.

Als een bewijs, hoe reeds in die dagen de kwakzalverij werd beoefend en hoe die toen werd gestraft, dient het volgende vonnis, afkomstig uit de oude crimineele Registers der stad Veere: Kwakzalverij.

„Om dieswille dat Aelbert Henriden van Dockum, metselaer, hem vervordert heeft zich hier binnen der stad van der Vere uyt te gheven voor een medicyn, cyrurgyn, polstaster, seggende en maekende den simpele lieden wys in de zwarte schoole school gegaen te hebben daer de Duvel zyn meester was, hem vermetende den simplen lieden te seggen wat henlieden noch in toecomende tyden zal geschien, ook hem vervorderende wateren te besien en dranken te maeken, niettegenstaende dat hy naderhand zelve geconfesseerd heeft in gheen conste van medicyn of cyrurgyn geleerd of gepractiseerd te zyn, ende heeft zulex met abuys, met loogenen en cluften, de schamele simpele lieden heurlieder gelt gecregen; zoe is dat dezelve Aelbert by aenlegge en conclusie van Mynheer den Baillin by Vonnisse van B.B. en S.S. gecondempeerd es, gestelt te worden hier openbaerlijck op een schavot een half uur lanck, behangen met urinablen en urinaalcorven, ende wachte hem van gelyke meer te doen op zwaerder correctie, ende wordt voorts scherpelick verboden een ygelyke, dat zy hem wachte tot zulke wychelaers of waerseggers te gaen en hemlieder geloove daerin te stellen op gelycke correctie.”

Actum 22 January 1544.

Ruim 30 jaar na de hier bovengenoemde Amsterdamsche keur, werd aldaar een meer uitvoerige beschik- Amst. keur van
1550.

king uitgevaardigd, die „gecundicht 26 April 1550” onder den titel van: „Ordonantie roerende de Medicynen en de Apothecars” aldus aanvangt:

„Alsoe vele ende diverse periculen dagelics gebeuren, God betert, by den gheenen, die hen onderwinden te practizeeren binnen dezer steede als Medicijnmeesteren, sonder eenige kennisse van der kunste der Medicynen te hebben. ingeevende den simpele menschen Medicynen Laxatyf of Vomityf, daer of zy zelven, ende nog veel min de ghene, diese innemen, de crachte, quaetheyt ofte deuchdt niet en kennen, daer deur groote inconvenienten coomen in de menschen, zoe van hierop haestelick te sterven, als gebreken, daer of men die niet genesen en mach, die men in den beghinsele lichtelicken ende met een cleyner soude geholpen hebben, alle welke gebreken ende periculen myne Heeren van den Gerechte gaerne souden verhoeden te geschieden, zoe vele als in hen is, ordonneerende daeromme, willekeuren ende gebieden 't gheene hiernaevolcht”:

I.

„In den eersten, dat van nu voertaan nyemandt, wie hy zy, binnen dezer steede urien en bezie, noch Medicynen, Laxatieven, Vomitiven, Alterativen, ofte eenige andere Medicynen ofte Drancken van wat crachte die wesen mogen, ordineeren, ingeeven ofte doen ingeeven zal mogen, noch int heimelyk, noch openbaer in der Medicynen zal mogen practizeeren, ten zy dat hy Doctor of Licentiaat gepromoveert zy in eenighe

famose Universiteyt, ofte dat hy alvooren geëxamineerd zal weesen by den Doctoren ende Medicinen in deser stede practizerende, daer toe by den Gerechte deser stede geordoneert zynde, ende by den voorsz. Medicine eene proeve van zyn scientie ende versocht-heid gedaen zal hebben, ende dit al op de boeten van zes karolus guldens te verbeuren, soe dickmael ende menichwerf ter contrarie gedaen zal werdden."

II.

„Item, dat alle Medicinen hier ter stede practiseerende, schuldich zullen wesen huere Medicynen, Laxatieven, Vomitiven ende alle anderen Recepten van wat natueren die weesen moghen, den patient of patienten te geven op geschrifte zo ver zy 't selve begeeren, op dat die patienten die mogen laten maeken in den Apteken binnen deser stede of daer buiten, naer heuren believen, op de boeten van zes karolus guldens. Ende opdat de Recepten van de Medicinen alhier practiseerende nyet en sullen gebesicht mogen werden voor anderen of gelyke siekten namaals vallende, waer deur geschapen waeren veele Inconvenienten uyt te mogen komen, overmits diversche accidenten, die dickwils tot eene siekte vallen, ende oick mede die diversiteit van der menschen natueren, waer deur die Doctoren dicwils sonder heuren schulde occasien gheven zouden totten qualyck varen van den menschen ende ten deezen zoude tot achterdeele van de naeme ende same van de voorsz. Medicinen, zoe sullen die Medicinen alhier practizeerende gehouden

wezen onder heuren Recepten te stellen de dattums van den tyt, dat zy die geordonneert hebben, op de verbeurte van zes karolus guldens."

III.

"Ende dat mede alle Aptekeren binnen deezer steele en haarl. vryheyt gehouden zullen wezen 't geen vooren geschreven staat, te onderhouden, en geen recepten mogen dispenseeren van ouder datum, zonder consent van de Medicinen, die dezelve geordonneert zullen hebben."

"Item, omme te verhoeden alle gebreken, die in 't maken van de Medicynen bij den Aptekers gebeuren mogen, zullen alle Aptekers gehouden wezen alle recepten, by den Medicins geordonneert, getrouwelicke te dispenseeren, naar vermelden der ordonnantie by den Medicins gedaen, ende dezelve niet te muteeren, noch te veranderen, ofte daar yet aan of af te doen, int cleyn, noch int groot, sonder advys van de Medicin, die de voorschreeve Recepte geordonneert zal hebben, op die boete van zes karolus guldens, zoe wanneer zylieden of yemant van hen bevonden zal werden ter contrarie gedaen te hebben."

"Item, dat van nu voortaan gheen Aptekers eenige Composita Medicamenta maken ofte vercoopen zullen mogen, tenzy dat zy int maken van dezelve gevolcht zullen hebben die descriptie van Nicolaus Praepositus, noch ook eenige recepten dispenseeren, dan by ordonnantie van een Doctoor of Licentiaat in Medicynen, op de boete als vooren."

IV.

„Item, dat van nu voirtaen ghenen cramers oft anderen, hen den Aptekerie nyet verstaende, enige Medicynen, Laxatieven of Vomitieven, als Coloquintiam, Schamony, Esula, Turbith, Vitrioli, Eleboriem, Diaphoenic-pillen, van wat cracht die zyn mogen, en zullen mogen verkopen, beneden een vierendeel ponts tot eene ryse, ende oick niemant by de cleyne pennick waeren vercoopen, noch ingeven ofte doen ingeven, op die verbeuringe van zes carolus guldens, soe dikmaels ter contrarie bevonden zal werden gedaan te zyn.”

V.

„Item, dat van nu voirtaen ghenen Aventuriers off Lantloopers, die gewoonlick zyn met wormcruyt ende andere specien van medicynen ofte olien after lande te loopen, binnen dezer steede ofte haerl. vryheyt en zullen mogen voordoen om heur cruyden of specien te vercoopen, dan alleenlick op den rechten weeckmarctdach, te weten op den Manendach tot Dinsdages voormiddage, ende dat zij alsdan geene specien, Wormcruyt, Olien, noch Theriaken en zullen moogen vercoopen, ten zy dat deselve Wormcruyt, Olien ofte Theriaken eirst gevisiteerd ende waerdich gekent zullen zyn by den Deken van Sint Lucas, om alhier vercoft te werden, op die boete van zes karolus gulden als vooren.”

VI.

„Item, dat de voorsz. Aventuriers geen Theriakel

en zullen mogen vercoopen tot eenen mael min dan een vierendeel pondts, op den voeten als vooren.

Item, dat de voorsz. Aventuriers tot geen en plaetse binnen deser stede met haerl. cruyt, olien ofte andere waaren zullen mogen staen omme te vercoopen dan op den Colck aan de nuwe zyde, op een boete van drie karolus gulden voir elcke reyse te verbeuren."

VII.

„Item, dat gheen Medicynmeester, hier ter stede practiserende, eenige medicynen zal coopen van Aptekers, om die weder den crancken te vercoopen, op de boete van zes karolus gulden."

VIII.

„Item, dat alle Aptekers, binnen deser stede wonende, alle simplicia, die in enige Laxativa composita vermengt zullen werdden, gehouden zullen wezen eerts te doen visiteren van de geenen die daer toe sal weesen gecommiteert, om (is 't dat zy goet syn) in zynder presentie gecommirteert en onder malcander vermengt te worden nae de scriptie van 't composita dat zy maken willen, op de pene als voren."

XIV ¹⁾.

„Item, dat die Aptekers geen Laxative medicynen vercoopen zullen dan die hier ter stede gedispenseert ende gevisiteert zyn, op de pene als voren.

Item, dat de Deken van Sint Lucasghilde alle

¹⁾ De ontbrekende art. zijn minder belangrijk.

halve jaren den Apteken zal visiteren, met hem daer toe nemende twee Doctoren, die welcke het selve oick nyet en sullen mogen weygeren.

Item, dat die Aptheker, in wiens winckel de voorsz. Deken ende Doctoren comen zullen, sonder enige murmuratie ofte wederspanningheit, gehouden zal wesen hen luyden al te thoonen, dat hen gelieven zal te besien, sonder yet achter te houden, op de correctie van dezelve."

„Item, dat alle Aptekers binnen deser stede en haerlider vryhyt, verdiend hebbende aen een patient boven de twee gulden, gehouden zullen wesen, des versocht zynde, op geschrifte te leveren, haerlider geadministreerde recepten, en te vreden zyn metter betalinghe, naer taxatie van de medicin van de voorsz. patienten, op de pene van zes karolus gulden.

Van alle welcke boeten voorsz. de Heer sal hebben een derde deel, der stede een derde deel, ende de Deken van St. Lucas een derde deel."

Deze Amsterdamsche keur van 1550 geeft een goed inzicht in den weinig geordenden en gebrekkigen toestand der genees- en artseneijbereidkunst van die dagen en van den omvang der toen alom heerschende kwakzalverij.

Het verkoopen van vergiften, waarvan in genoemde keur niets wordt vermeld, was in de meeste steden bij afzonderlijke verordeningen geregeld. Zoo was reeds in 1523 door Schepenen en Raden van Utrecht een dergelyk stuk uitgevaardigd en wel waarschijnlijk naar aanleiding eener vergiftiging met rottenkruid

Verordening tegen den verkoop van vergiften te Utrecht.

door zekere Geesken Kuypers, ten gevolge waarvan vier van de acht lijdens bezweken. Genoemde persoon werd, na op de pijnbank gebracht te zijn, levend verbrand. Bedoelde verordening luidt als volgt: „Voor-
taan en sal niemant bynnen der stadt nochte statvry-
heid van Utrecht hebben of veyl houden rottecruyt,
te weten: arsenicum of mercurium, dan een man,
die dat by synen ede vercopen sel in deser manieren
te weten: wye des behoef sel comen met twe van
syn naburen, ende die geswooren voors. sel dan ook
twe van syn naburen nemen, daer by 't hem ver-
copen ende leveren sel, ende dat sel die geswooren
met al den tuygen daarby teykenen in een boeck,
ende wyl anders rottecruyt voors. hadde vercoft ofte
van buyten brochte, dat sel wesen op zyn lyff.”

Nog werd op 15 Januari 1555 de volgende ordon-
nantie tegen de kwakzalverij door de Heeren van
den Gerechte te Amsterdam uitgevaardigd:

„Tegen de Handkijkers en Waarzeggers.”
„Alsoo mijne Heeren van den Gerechte verstaen, dat
eenige personen binnen dese Stede residerende hen
onderwinden te gaen bij den genen, die hen vermeten
den goeden luyden in de hand te sien, als Waer-
seggers, Starre-kijkers, ofte dier-gelijcke curieuse per-
sonen, die hen bij onbehoorlicke practijcke pretense-
licken vermeten waer te seggen van eenige toe-komende
ende heymelicke verlede dingen, ende met diergelijcke
Wichelerije tot grooten ongelooove, scandalisatie ende
misbruyck van der goeder Gemeente, ende dien aen
gesien ende andersints niet en behoort verdragen
noch gepermitteert te werden: soo is 't, dat mijne

Heeren van den Gerechte ordonneren ende verbieden, dat van nu voortaan niemand, wie hij sij, ende bysonder ongeleerde, simpele ende door geen qualificatie, staat, titul van promotie, ofte andersints deugdelick bij middele van vrije kunste daer toe geauctoriseert synde, hem vervorderen en sal, omme in eeniger manieren alle sulcke voorsz. onbehoorlicke practijcke van wichelerije ende diergelijcke beuselingen binnen deze stede te exerceren ofte practiseren."

Het in de Amsterdamsche keur van 1550 onder Winkelboek van Nicolaus. III bedoelde winkelboek, als Antidotarium van Nicolaus algemeen bekend, werd in dien tijd hier te lande overal gebruikt. Het was door den schrijver, den proost der geneesk. school te Salerno, in 1140 ongeveer uitgegeven, in 1330 te Parijs aangenomen en daarna spoedig in ons vaderland door zijn uitgebreiden handel bekend. Het werd hier te lande ook nagedrukt, o.a. Nicol. Prepositum. Dispensarium ad aromatarios. Lugd. 1505.

In 1515 echter werd het eerste Dispensatorium in onze taal te Brussel gedrukt, onder den titel van „Het nieuw licht der apothekers”, eene vertaling van het in 1495 door Quiricus de Augustis de Tortona uitgegeven „Lumen apothecariorum”. Dit werkje werd in 1390 „nu op nieuw gecorrigeert ende verbeterd in onze taal uitgegeven tot Amstelredam by Cornelis Claeszoon, woonende op t Waterint Schryfboeck” onder den titel van: „Het licht der apothekers. Tracterede de confectie, operatie en kennisse van allerhande Electuarien, Pillen, Trociscen, Pulvere, Lochsanen, Syropen, Onguenten, Ceraten,

Olyen etc. ende alsoo voorts, leerende hoe men die kennen, componeeren en maken sal."

Op de eerste bladzijde achter het titelblad wordt de inhoud opgegeven als volgt: „Deze teghenwoordighen Boeck houdt in vijfthien Distinctien, dier af de eerste leert van aromatycken confectien; de tweede van bittere electuarien; de derde van Medicijnen solutijf; de vierde van trochiscen; de vijfste van pulveren; de seste van loch; de seuenste van syropen; de achtste van unguenten; de negenste van emplaestren; de tienste van ceraten; de elfste van olyen; de twaelfste de const van den wasse; de derthienste de const van den suycker; de veerthienste de const van decoctien; de vijfthienste van stoovynghen oft wrijvinghen."

Bij elk middel is de ziekte aangegeven, waartegen het gebruikt moet worden, in voor ons thans wonderlijke taal en op wonderlijke wijze.

Ieder geneesheer volgde echter meest eigen inzichten en de bereiding der geneesmiddelen geschiedde veelal naar eigen opvatting en naar hetgeen men voorhanden had. De klachten hierover waren algemeen.

Dispensatorium van Valerius Cordus.

In de groote steden van Europa begon men allengs een eigen Dispensatorium of Winkelboek samen te stellen, of een reeds elders bestaand naar eigen behoefte om te werken. Zoo had de Raad der stad Nürnberg, reeds

in 1546, op voordracht der geneesheeren aldaar, het Dispensatorium van Valerius Cordus aangenomen en dat met eenige verbeteringen en toevoegsels doen drukken. Dit boek, waarschijnlijk uitgegeven in 1545, verscheen zonder jaartal bij Johann Petrejus in Nürnberg onder den titel van: *Pharmacorum conficiendorum ratio*, vulgo vocans *Dispensatorium*, is herhaalde malen herdrukt, en ook in verschillende talen overgezet. In 1548 verscheen te Parijs eene fransche vertaling door den geneesheer Jacob Silvius aldaar. In 1590 werd het te Leiden in onze taal uitgegeven, terwijl in 1592, bij Cornelis Claesz in 't Schryfboeck te Amsterdam, door Marten Everaert B. op nieuw eene nederduitsche vertaling werd bezorgd, onder den titel van: „Dispensatorium van Valerius Cordus, dat is de maniere van de medicijnen te bereyden, alle apothekers ende anderen seer nut en profytelijk, met Annotatien van den Autheur ende corte verclaringe van Peter van Coudenberch, excellent Apotheker van Antwerpen, ende met een nieu Boecxken van Valerius Cordus ende een aenhancksel van D. Jacob Silvius ende meer ander.”

Dit boek begint met een inleiding, getiteld: „Hoed a nich dat een Apotheker behoort te wesen”, waarin al de talenten en deugden worden opgenoemd, die den waren apotheker moeten eigen zijn, waarbij zeer naïf wordt opgemerkt, „dat hij ooc ten minsten middelmatig rijke moet zijn, opdat hij een bequaem huys sal hebben om te wonen en de beste Medicynen op hun behoerlicken tyt sal mogen coopen.”

De artsenijmiddelen, die in dit Dispensatorium voorkomen, zijn op enkele uitzonderingen na, zooals Olie van vitriool en Olie van wijnsteen, Chalciter (blauwe vitriool), armenische Bolus, IJzervijzel en Spiesglas, alle van plantaardigen oorsprong en in tal van bereidingen opgenomen, als: „Confectie, Electuarium, Infusieolie, Pilulae, Plaester, Rob, Salve, Syropen en Trochiscen. Voor het bekende electuarium, Mithridaet genaamd, zijn drie voorschriften opgenomen en wel volgens Damocrates, Galenus en Andromachus. Ook de Theriakel, evenzeer een beroemd tegengift en geneesmiddel in denzelfden vorm, bevatte steeds Opium onder de namen van Heultraan of Thebaicum. De eigenlijke uitvinder van dien Theriak is Mithridates. Deze was, zooals Plinius vermeldt, voor zijn leven zeer beducht en nam daarom dagelijks een vergift en daarna een tegengift in, teneinde zijn lichaam daaraan te gewennen. Een van deze tegengiften nu was de Theriak, waarvan het voorschrift later o. a. door Andromachus, een tijdgenoot van Nero, is verbeterd en die eeuwen lang voor een universeel middel gold.

De Mitridaat, naar bedoelden koning genoemd, had als geneesmiddel ongeveer dezelfde beteekenis. Alle zijn uit ongeveer vijftig tot tachtig verschillende artikelen, meest van aromatischen aard, samengesteld. Zij werden bereid, door de droge stoffen in poedervorm met wijn en honig tot den gewenschten vorm aan te mengen.

Medicinaal gewicht.

Het gewicht, dat in het Dispensatorium van Cordus voorkwam en eveneens door den Raad van Nürnberg werd aangenomen, was het zoogenaamde medicinale

gewicht, waardoor toen een einde werd gemaakt aan het voorschrijven van een „handvol, grepe met drie vingers, goutgulden” enz. Een opmerkelijk Hoofdstuk in dit Dispensatorium is bovenal dat „Over de Succedanaea oft quid pro quo” getiteld, waarin beschreven wordt, welk kruid voor dat, wat opgegeven is, in de plaats mag genomen worden, zoo ook voor de overige artsenuiddelen: „Zoo verre als de krachten 'tsamen overeenkomen!”

Het nederduitsche Dispensatorium van Cordus is herhaaldelijk opnieuw uitgegeven en voorzeker van groot nut geweest, hoewel het ook veel aanleiding tot kwakzalverij heeft gegeven door bij elk middel op te geven tegen welke kwalen en gebreken het dienstig was. In 1614 werd het andermaal gedrukt door Hendrick Laurensz., Boekvercooper op 't Water te Amsterdam, en nu onder den titel van: „Den Leytsman ende Onderwyser der medicynen. Leytsman ende Onderwyser der medicynen oft ordentlieke uytdeylinghe ende Bereydingh-boeck van de Medicamenten door Mathéas de L'Obel.” Deze L'Obel, in Vlaanderen geboren, had gestudeerd te Montpellier onder den beroemden Rondelet en verscheidene reizen door Europa gedaan. Hij was een verdienstelijk botanicus en tevens lijfarts van Prins Willem I. Nevens zijne verklaringen, voegde hij als „ordinans medicijn der vermaarde koopstad Middelburg” er een opdracht bij aan de Staten van Zeeland en aan Burgemeesteren en Raad van Middelburg, waarin hij de kwakzalverij van die dagen met schrille kleuren teekent en, weeklagend over den bitteren tijd, dien hij beleeft, zich als volgt uitdrukt: „Heeft

Hypocrates in Zynen tyd geklaegt over onwetende Medicyns, wy hebben ons nu duysentmaal jammerlycker te beklaghen. Hedendaags ziet men kosters, schoenlappers, quaksalvers, kleerlappers, tooveraers ende diergelycke meer, die hen voor Medicynen uitgeven. Daer zynder onder desen slechten hoop ook veel Medicyns, Chirurgyns, Barbiers ende Apthekers, die buyten hen verstant ende wysheid blyven souden, waert dat se berooft waren ofte moesten missen de slechte, gemeene ende grove medicynen, ende van de Reubarbe, Cassia ende Manna."

„Hierin wordt een groote nootsakelyckheydt vereycht, namentlyck dat de Medicyns zelve met hare eyghene handen die Medicamenten bereyden ende maken, soo onze Voor-ouders eertydts ghedaan hebben, als Andromachus; die aldereerst de compositiën inghestelt heeft, Mithridates, Galenus, Aegineta ende meer andere. Want de trotsigheyt ende de kostelycke kleederen hebben de Medicamenten doen verlaten: eenen Medicyn, die van de Medicamenten kennisse heeft, ende deselve met zyn eyghen handen bereyden kan, die en sal niet twyfen van zyn stuck."

„Die wel ghepoliceerde Steden van Oostlandt, als Lubeck, Rostick ende andere meer, om al sulcke misbruycken te vermyden, aenvaerden zelve op haar eyghen kosten, de Apothekeryen, daar alle compositiën volkomelyck ende getrouwelyck gestelt ende ghemaect zyn. Gagierende ryckelyck den Meester-apotheker met alle zyne dienstknechten, als oock insgelycx haren vermaerden, geleerden ende welervaren Medicyn."

Eene rotterdamsche uitgave van dezen „Leytsman"

is van 1656: „nu van nieuws over-sien, ende van veel fouten verbeterd. Met de verklaringen van M. P. Koudenbergh ende van Mathéas de L'Obel. Met tweederhande Registers, het eene der compositiën ende simplen, het andere der sieckten en gebreken, waer tegen elk derzelve nuttelyck gebruyckt kan werden, door P. F. Med. Doct.”

De opdracht van de L'Obel is in deze uitgave gericht aan de „Erentfeste, wyze, ende zeer discrete Heeren, Schout, Burgemeesteren, Schepenen, ende Vroedschappen der stadt Rotterdam.”

De toestand der artsennijbereidkunst in dezen tijd liet zeer veel te wenschen over. Allerlei misbruiken heerschten er bij de bereiding der medicijnen, zoodat de Confectiën of samengestelde middelen vaak uit Italie, Padua of Venetie werden ontboden, omdat zij niet aan de daaraan gestelde verwachting beantwoordden. Een en ander was vooral verergerd na het jaar 1567, toen de Hertog van Alva te Brussel kwam en allerlei kwakzalvers en slechte apothekers uit Vlaanderen van de gelegenheid gebruik maakten, die de uitwijking om der geloofswille aan de hand gaf, om in de Noordelijke Nederlanden hun bedriegelijke kunst uit te oefenen.

Genees- en
artsennijbereid-
kunst in de 16e
eeuw.

Vlaamsche
kwakzalvers.

De wettelijke regeling, zooals die volgens de Keur van 1550 in Amsterdam bestond, werd slechts langzamerhand in andere steden nagevolgd, wat grootendeels uit de zeer beperkte gemeenschap der steden onderling moet worden verklaard. Vaak werden er leden der Overheid op uitgezonden, om elders berichten in te winnen aangaande de wettelijke regeling van deze

Resolutie te Brielle. of gene zaak. Zoo is van Brielle b.v. de volgende Resolutie bekend: „Op huyden (24 Sept. 1563) soo hebben die van den Ouden en de Nyeuwen Gerechte gecommitteert ende geordonneert Mr. Willem Rutgersze ende Cornelis Adriaense, omme te reysen in

Hollandt ende aldaer te visiteren ende vernemen aengaende die privilegien van den backers, crammers, weefners ende dyergelycke, hoe men in andere steden daer van hanteert ende handelt.”

Collegium medico-pharm. te Haarlem.

In het archief der stad Haarlem wordt het jaar 1537 reeds genoemd als het tijdstip der oprichting van een Collegium medico-pharmaceticum aldaar, waarvan de ledenlijst nog op het stadhuis aanwezig is, maar van wettelijke bepalingen, door de overheid vastgesteld, is niets bekend. Het genoemde college was gewijd aan Cosmas en Damianus, de twee bekende broeders uit Egea in Ciliciën (Klein Azië), die om niet de geneeskunst hadden uitgeoefend en o.a. Keizer Justinus van eene ongeneeslijke ziekte bevrijdden. Zij werden in 303, om het aankleven van den Christelijken godsdienst, gemarteld en onthoofd.

Eerste Privilegie te Brielle 1579.

Te Brielle werd op 15 Sept. 1579 het eerste Privilegie voor de Doctoren, Chirurgen en Apothekers uitgevaardigd. Het luidt aldus: „Wy Bailliu, Burgemeesters, Schepenen, Raeden, Oudt ende Nyeuw Gerechte der stede van den Brielle, doen te weten eenen yegelicken, dat alzoot des ouerheyts ampt es vaderlicke zorge over haer ondersaten te draghen, twelck voornemelick geschiet doer goede polecie ende ordonnantie te maecken ende achtervolghen; ende angemeret de conste der medicynen, die de chirurgie ende apotekerie onder

haer is begrijpende, eenen alsulcken conste is, die welcke nyet in houdt, steen ofte andere doode lichamen ende materien, mar in die eedele Schepinghen Goods, des menschen lichamen, onderwerpen wesende veel ende diverse gebreecken, zoe inwendichlick als uitwendichlick, door bequame middelen is werckende: waeromme wy nyet alleen noodich geacht hebben, dat den ghenen, die in zulcke lichamen wercken, hare consten vast ende volcomen zijn, mar oeck dat de zelve in hare scientien ende consten mogen worden geprobeert, mits den ghoeden regel, polecie ende ordonnantie, die wy goet ende raetsaem gevonden hebben onder den zelve als ghilde broeders van Cosmas ende Damianus deur deze onze jedenwoordige privilegie onderlinge gehouden ende geobserveert te werden, mits twelcke wy de zelve gegundt ende gegeven hebben, gonnen, gheven ende verleenen, mits desen de pointen ende articulen hier naer volghende:

I.

„In den eersten, dat de medecyns, chirurgyns ende apoteeckers deser stede, om die eenicheyt der conste, haer oeck als broeders in eene ghilde sullen houden ende tot nut van dezelve laten bruycken, achtervolghende de navolghende articulen, op de verbeurte van haer neringhe te moeten laeten, zoe lange als zij onwillich blyven totten dienst, die haer opgeleyt wort van den ghilde betreffende, ende darenboven noch een boete van vijff schellinghen grooten vlaems, ten profyte vandt voors. ghilde.”

II.

„Item dat niemant tot tvoors. ghilde zal thoegelaten worden, om zijn conste te exerceren ende hem daer mede te generen, voordat hij poorter van den Brielle geworden es, uitgenomen de medecyn dezer stede, op een boete van vijff schellinghen gr. vls. ten profyete als vooren.”

III.

„Item dat niemandt urinen judiceren, drancken ofte andere inwendighe medicamenten en zal moghen ordineren, behalven die gepromoveerde Licentiaten ofte Doctoren zijn inder medicyne, op de boete van vijff schellinghen grooten vls. telcken reyse te verbueren ten profyete als vooren. Ende hoewel het ampt van de doctoren inder medicine die ander deelen van chirurgye ende apotekerie wel onder haer begrijpt soe zullen nochtans de zelve doctoren gehouden zijn op die apoteken te ordonneren, haer eygen medicamenten niet maeckende ende eenige crancken vercoopende, bij soe verre als het in de zelve te becomen is, gereserneert wat zy behouven voor haer eygen huysgesin, op de boete van vijff schellinghen grooten vlaems telcken reyse te verbeuren ten profyete als vooren.”

IV.

„Item in gelycken manieren en zullen die doctoren gheene wonden ofte opene ghaten annemen te heelen, sonder eenen chirurgyn ofte meer tot haer behulp daer toe te gebruycken, om het uitterlicke handtwerc te laten doen op de boete als vooren ende 't bedongen loon van de cure.”

V.

„Item die apoteeckers zullen haer medicamenten getrouwelick maecken, gelyck zij geordonneert worden, ende daer niet in veranderen sonder advys van den ghenen dyet geordonneert heeft, op de boete van vijff schellinghen grooten vlaems telcken reyse, ten proffyte als vooren.”

VI.

„Item ofte zij eenige recepten creghen, geordineert van den ghenen, diet haers wetens niet thoe en behoort zulcx te doene, zullen gehouden wesen die hooflieden vandt gilde zulcx aen te dienen, om daer in te remedieren naer behoeren, op de boete van vijff schellinghen vls. als vooren.”

VII.

„Item die apoteeckers zullen gehouden wesen haer medecamenten ofte laccativen, eer zy de zelve tzamen mengen, te laten visiteren bij de gepromoveerde doctoer, op de boeten van 5 sc. gr. als vooren ”

VIII.

„Item dezelve apoteeckers en zullen gheen laccativen ofte andere remedien vercoopen, ten zij dat de ghene, diese comen coopen, derzelve naem ende mate ofte gewichte weten te specificeren, op de boete van twee schellinghen zes grooten vls. ten proffyte als vooren.”

IX.

„Item desgelycx zullen oock tzelve onderhouden die chirurgyns int vercoopen van eenige inwendige medi-

camenten als gedistilleerde wateren ofte dyergelycke, op de boete van twee schellinghen zes grooten vlaems, ten proffyte als vooren."

X.

"Item die chirurgyns zullen naerstelick alle uitwendige ende sijenlicke gebreecken des menschen lichaems met uitwendige remedien soecken te helpen, sonder eenige inwendighe gebreecken met inwendighe remedien te mogen cureren sonder advys van den medecyn deser stede; uitgesondert dat de chirurgyns zullen moghen tot haren eygen patienten gebruyken alle wondedrancken ende ander potiones, nyet gemeen zynde eenighe medicinalia ende nochtans tenderende tot behulp van eenige uitwendighe gebreecken; op de voors. boete van vijff schell. grooten vlaems, ten proffyte als boven."

Dit Privilegie bevat nog 44 artikelen, die echter alle betrekking hebben op de toelating tot en de uitoefening van de Chirurgie. In de artt. XXIV en XXV wordt o.a. het aderlaten slechts onder zekere beperking aan de Chirurgijns toegestaan en hun verboden, „de pannen met bloede nyet te laten staan voor haer deure achter een uren des middags." Ook het barbieren is voorts aan zekere bepalingen onderworpen, terwijl het tandentrekken, door hen die niet tot het gilde behooren, slechts op marktdagen is geoorloofd. Het werd in 1626 eenigszins gewijzigd, ook in 1632, en eindelijk nog in 1680 met weinige veranderingen op nieuw vastgesteld, terwijl op 28 Sept. 1697 door den Magistraat der stad Brielle nog de volgende

Resolutie werd genomen: „Is goet gevonden ende verstaen, dat in het toecomende de respectyve apoteeckers mede sullen subject wesen den yck op hare natte maten ende ook mede subject de visitatie van deser Stede visiteurs.”

Dordrecht's eerste keur dagteekent van 24 Juli 1591. Dordrecht's eerste keur.
Zij luidt als volgt:

Aengesien dat naest der zielen Salicheijt, aen smenschen Gesontheyt aldermeest gelegen is, ende mitsdien in alle wel gepoliseerde Steeden goede regulen ende order dient gestelt te worden, naardien welcke die medicinen, apothecarissen ende diergelycke persoonen schuldich syn int doen van heur Neringe hen te reguleren of te draegen, waerin men verstaet veele faulden, abuisen ende gebreecken, gevallen ende gepleecht te syn, tot grooten Intressen ende naedeelen van de goede burgers en Ingesetenen deser Stede van Dordrecht, Soo ist dat mein Heeren Schoudt, Burgemeesters, Schepenen, Raeden, Outraeden en de goede Luyden derselver Stede, ommehier, soovele mogelick te voorsien, gekeurt, gestatueerd ende geordonneert hebben, keuren, statueren ende ordonneren by desen de poincten ende articulen hiernaer volgende, willende ende gebiedende dat een ygel in syn regard deselve naercomen ende achtervolgen op de peyne daertoe gestelt.

In den eersten dat niemant 'tzy Ingesetenen ofte Vreemdeling van nu vortaen sal mogen doen ofte exerceren de practique der medicine, tensy dat hy in dezelve konste der medicine gepromoveert zy, ende van syne promotie behoort te beweyzen, ofte dat hy

in voorschreven konste gestudeert hebbende, nae voorgaende examinatie van de gegageerde medicyns deser stede ter presentie van twee Commissaren by mynheer daertoe te ordonneren, bevonden worden tot den exercitie van deselve conste der medicynen nut ende bequaem te syn.

Welverstaende nochtans dat oft gebeurde dat eenich Vreemdelinck ofte Ingesetene deser Stede niet gestudeerd hebbende in de conste der medicynen, nochtans eenige particuliere Const, Wetenschap ofte Experientie hadde, waerdeur hy seeckere ziekten ofte gebreecken soude weten te cureren ofte genesen, dat denzelve op syn aengeven ende versoeck by myn Heeren van den gerechten, den ordinaris medicyns daerop gehoirt, sal toegelaeten werden, sulcks te mogen doen, sonder dat hy hem de practique der medicynen voorder sal mogen bemoeyen ofte onderwinden.

Dat d'ordinaris medicyns ende alle andere gehouden werden, haare ordonnantie by geschrifte gestelt ende by hen onderteickent te seynde op eenige becende apothequen, daert den patient ofte krancken blijft gemaect te werden, alwaer de medicamente, indient den medicyn belieft, sullen gemaect en gemengd werden in syn presentie, om daernaer by den apothecar uyt gereyckt te worden, uutgesondert alleen het cureren der pocken, sonder dat deselve Medicyns eenige medicamenten binnen of buyten haeren huuse, geen becende apothecars synde, sullen mochen maecken ofte doen maecken, ofte eenige gemaecte distriebeeren ofte vercoopen.

Dat niemant het ampt van apothecar sal mogen

exerceren ofte bedienen dan die daertoe sal syn geadmitteerd by den magistraadt naer voorgaend advies van de ordinaris medicyns deser Stede, ende sullen de apothecars gehouden wesen hunne wynckels ten minste tweemaels 's jaars te laeten visiteren by de ordinaris gegageerde medicyns en andere by myn Ed. Heeren daertoe te committeren, die geauctoriseerd werden by desen alle simplicien en compositien of droogerien veroudert, verpetert ofte aendersints verdorven synde, wech te werpen ofte int vier te verbranden, ende sullen d'apothecars gehouden seyn te verclaeren by eede, dat sy geene geusiteerde compositien en sullen vervalschen ofte met andere simplicia vermengen dan d'ordonnantie van medicyns inhouden.

Ende sullen d'apothecars gehouden wesen alle conserfen, drancken, siroepen, salven en alle andere compositien eerst op haer tonge openbaerlick, stuckgewys te proeven, al eer sy deselve te samen sullen moegen vermengelen ofte tot poeder stooten, opdat deselve by de medicyns en een yegelyck, die t belieft, gevisiteert moegen werden.

D'apothecars sullen gehouden wesen alle medicamenten ter ordonnantie van de medicyns, tharen huysse gehaelt, al voerens tot eenen redel. pryse in hare reeckening te stellen, om naemaels indien t van noode sy, oft de patient sulcks begeert by de ordinaris medicyns getaxeert ende gemodereert te werden, soo in redenen ende billickheyt behoiren sal.

Dat de wynckelhouders gheen apothecars wesende, niet en sullen moegen vercoepen eenige medicinale simplitia ofte composita, als Rabarber, Agaritum, Sena,

Seammonia, Theriaca, Mithridatum, Salf, Olie ofte Honich van Rose, ofte diergelycke, min in 't gewicht dan een vierendeel pondts t eender wyse.

Ende dit alles op peyne van thien Caroli gulden by den medicyns, apothecars, ende wynckelhouders telken reyse te verbeuren dat sy bevonden sullen werden elck in syn regard ter contrarie van dese gedaan te hebben, welcke boete beheert sullen werden ten profyte van de stadt, officier ende aenbrenger elck een derde deel.

Ende reserveren myne Edele Heeren aen hun d'interpretatie, augmentatie ende verminderinge van den ordonnantie ende elck point van dien, naedat de tyt ende gelegenheyt vereyschen sal."

Ordonnantie te
Middelburg.

In Middelburg was in 1602, en waarschijnlijk nog vroeger, bepaald, dat de winkels der apothekers twee maal in het jaar moesten gevisiteerd worden.

Op 29 September 1624 werd aldaar door den Magistraat van de puye van het stadshuis afgevaardigd eene: „Ordonnantie en articulen wegens doctoren, apothekers en chirurgyns alsmede de vroedvrouwen, dienende tot remedien ende extirpatie van de abuysen, die er geschieden tegen de konst der medicyns, chirurgyns, apothecarissen ende vroedvrouwen."

„Alzoo veele ende diverse Periculen, daeglicks gebeuren (God betert) by die geenen die hun onderwinden te practiséren binnen deser stadt, als medicynmeesters zonder eenige kennis van de conste der Medicynen te hebben, ingevende de simpelen menschen medicyne, Laxativen ofte Vomitiven, als Antimonium,

Nieskruyt, Coloquint, pillen van Precipitaat ofte Quick-silver en diergelycke, purgerende zonder onderschyt, goede en quaaide humeuren, met zoo grooten geweld, dat sy dickmaals weecke en delicate persoonen, den geest en siele uit het lyf dryven, en dat mitsdien sy selve, veel min degeene die dezelve inneemen, de feninige crachten, quaethyt ofte deugt van dien niet en kennen, en door dese groote inconvenienten coomen, soo van haastlyck te sterven, als gebreecken te houden, daaraf men niet geneezen en mach, die men in 't begin lichtlyk ende met eene kleene costen geholpen soude hebben te behouden; zoo is 't, dat Baillou, Burgemeesters, Scheepenen ende Raadt, tot remedie van dien hebben geordieneerd, ende ordieneren by deze de navolgende Poincten en Articulen."

1.

„In den eersten dat niemant van nu voortaan alhier en in de vryheyt van dese stadt, hem zal vervorderen urinalen ofte teecken uut te stellen, medecynen ofte drancken, purgerende, brakende ofte eenige andere drancken van wat cracht die weesen moogen, den goeden luyden te ordieneren ofte geven ofte doen ingeven, nogt in t hymelyk ofte openbaar, ofte in eenigen manieren met de konste der medicynen te onderwinden, hy en sy in de conste der Medicynen by Rigueur van Examinatie in eenige vermaarde universiteyt gepromoveert, en door de gecommiteerden, van Weth. of Raat daartoe geordonneert, eerst ge-examineert en geadmitteert, ofte andersints, niet gepromoveerd synde, speciallyck, by collegie van Weth.

en Raat daartoe geadmitteert en geapprobeert, op de poene van vyftig carolus guldens, de eerste reyse, de tweede reyse hondert guldens, de derde reyse op arbitrale correctie."

2.

„Item dat geen medicyn in dese stadt practiserende eenige medicynen sal coopen, maecken, exhiberen, ofte vercoopen, aen den krancken ofte eenige andere persoonen om te exhiberen, dan alleenlyck door de apothekers, op de poene van zes carolus guldens, telken reyse."

3.

„Ende sullen de voorseide medicyns eenen ygelicken, haeren raet vragende, vry laten gaen met hunne recepten, daert hun belieft, ende sullen met de Apothekers geensins monopolien maecken, noch van deselve tabbaert-laecken jaerlicks, ofte andere emolumenten afnemen, omdat sy haer Recepten en calanten toegeschikt hebben, op de poene van vyf en twintig guldens telken reyse, des contrarie doende, te verbeuren, soo by de voorschreevene medicyns als apothecarissen."

4.

„Ende, opdat de Recepten van de medicyns alhier practiserende niet en zouden misbruyckt worden, voor andere of gelijcke sieckte namaals vallende, waeruit veel inconvenienten moogen coomen door verandering van 's menschen nature, waardoor de menschen qwalyck vaaren zouden, tot achterdeel van de name en fame

van de voorschreven medicyns, soo sullen de medicyns practiserende alhier, en de apotheker die de recepten maeckt, sal gehouden zyn, onder of boven haer recepten te stellen den datum van dien, en desnoots synde dat de voorschreven Recepten sullen geconfronteert en gecollationneert worden met het boeck van den Apotheker op de boete van tien schellingen telken reyse."

5.

„Nog sullen de gegageerde medicyns den armen van den gasthuysse ende godtshuysse bystaan en over sware siekten verbonden syn consultatien te houden alle reysen als sy daertoe geroepen worden, opdat den armen luyden geholpen worden."

6.

„Ende aengaende de Oculisten, ende de Steen- ofte Ophthalmiquen ende Gescheurtheytssnyders, die de landen plegen om te loopen, en is niet toegelaten in dese stadt haer consten nog eenige andere partye van medecyne en chirurgie te exereeren, tensy dat sy goede prouven en getuygenisse geven van hunne wercken aen de gezwoorne medicyns, ende daerenboven specialyken geanthoriseert zyn, by Baillou, Burgemeesters en Schepenen consent gekregen hebbende, om hunne const aen eenige persoonen te gebruycken, alles op poene van honderd carolus guldens, en by gebreke van de boete, op arbitrale correctie."

7.

„Mitsdien datter in de Apotheken veele onnutte,

confuse en onbequame compositien syn, en der wel sommige van nooden waren, die de Apothekers niet en hebben, om veele siecktens wel te coureren, soo sullen de ervaarendste medicyns, die hun best in de compositien van de medicamenten verstaan, overeencomen, om te kiezen en redresseren de beste en meest van noode compositien, laten uitgaan een maniere van een nieuw Dispensatorium, gevouegt na de gelegenheyt deser landen op de manier van de Pharmacopoea Rondeletii van Montpelliens, van 't Dispensatorium Florentinum, Augustinum, Coloniense, en meer andere gepoliceerde en vermaerde steden, opdat alle de Apothekers deser stat op een voete de compositien mogen maecken, en terwyl men den Dispensatorium dressereren soude, sullen hun de Apothekers reguleren na seckere compositien, die de voorschreven medicyns sullen overzien uit Nicolas Praeposito, Mesue en Cordo."

8.

"Item, dat geen Apothekers en sullen voortaan winckel opstellen, sy en sullen eerst, bij dengeene die daartoe geordonneerd sullen wezen geexamineert en geadmitteert, op poene van vijf en twintig guldens voor de eerste reyse, voor de tweede reys vyftig guldens, voor de derde reyse honderd guldens en arbitrale correctie."

9.

"Soo wie de Pharmacie by een Vrymeester begeert te leeren, sal gehouden syn te betalen over incoomen-

gelt de somme van zes schellingen en acht grooten Vlaams, boven hetgeene hy gehouden is te geven aan het cruydeniersgilde."

10.

„Item sal oock gehouden wesen by een Vrymeester syn const ofte styl te leeren, den tyt van dry agtereenvolgende jaaren, wel meer en niet min, sonder te veranderen van Meester, ten ware by afsterven ofte eenige behoorlycke occasie."

11.

„Item soo wie in de voorschreven conste wil vry worden, sal moete betalen twee schellingen, om de personen, vant Collegie van Weth. en Raat daartoe gestelt synde, te doen vergaderen, en hen gepresenteerd hebbende, sal gehouden zyn in de voorzeide const van de Pharmacie geexamineert te worden van de statsdoctoren, ten overstaen van een van de Heere gecommiteerd uit het collegie van Weth. en Raat, benefens ses van de oudste Apothekers, tot een van welke voorschreven Apothekers ten huysse het voorseide Examen geschieden zal."

12.

„Item het Examen voorschreven sal bestaan in 't vraagen van de geheele gelegentheyte van de Pharmacie, als in kennisse van de Cruyden, Drogen, maten, gewichten, characteren, 't mengelen, maaken en bewaaren van de compositien en voorts van altgeene de const van de Pharmacie aengaen mach."

13.

„Het Examen aldus gedaen en geaprobeert zynde by de meeste stemmen van degeene, die daer present sollen syn, sal den geexamineerden gehouden syn syne prouwe te doen, welke bestaan sal in 't dispenser, mengen en componeren van ses diverse composities, volgens de const van de Pharmacie, die hun voorgesteld sullen worden, welke ses composities hij sal moeten bereiden en maecten ten huysse van de voorseyde ses Apothekers, te weeten in elke winkel één, ten overstaen van de voornoemde Heeren gecommiteerden, de Doctoren en Apothekers.”

14.

„Item de weedewen van de Apothekers sullen vermoogen winkel te houden, mits hebbende een bequamen knecht, dry jaaren by een Vrymeester gewoont hebbende, die alvorens zal moeten worden geexamineert tót contentement van de Heer gecommiteerde vant collegie van Wethouders en Raat, en de voorseyde Doctoren en Apothekers.

15.

„Item omme te vinden de onkosten tot de vergaderingen noodieg, sal den gepresenteerden aen de Knape, denwelken hierna er sal wesen de jongste van de Apothekers, voor elke vergaderinge te doen beleggen en andersints, betaalen de somme van twee schellingen grooten Vlaams.”

16.

„Item het examen en prouwen aldus gedaen en

geapprobeert synde als voren, sal moeten geven voor incoomengelt de somma van vier Ponden grooten Vlaams, tot onderhouding van deze nieuwe ordonantie en privilegien."

17.

„Item dat nu voortaan alle apothekers gedoogen en toelaaten sullen moeten, dat die geene die van de stadt daertoe sullen worden geordonneert telkens en soo dickwels 't hem believen sal, ten minste twee maelen in het jaer, sullen moogen koomen visiteeren hunne Winckels, Droogen, Theriaakel en andere medecynen, Simplicien en Compositien, die sy hebben, en dat sy geene daar aff en sullen moogen versteecken noch agterhouden, maar allegader voor oogen moeten brengen, daaraf sy verzocht synde, hun by Eede sullen moeten Expurgeren; en soo wat Droguen ofte medicynen sy sullen bevinden niet deugdelyck en oprecht, die zal men verbeuren of andersints te niete doen, op de poene van vyftig gulden."

18.

„Item dat geen Apothekers en voortaan sullen moogen hebben eenige compositien omme in hun Winckel te stellen, tensy die te voren hebben gedispenseert, en gevisiteert en geapprobeert syn by de geene daertoe geordonneert, in welcher Presentie sy de simplicia onder eenen sullen moeten mengen en in den mortier beginnen te stooten en sullen dan de gecommitteerden op het deksel van de doose van sulck electuarium of andere compositien, — vermits daeglyks compositi-

tien gedispenseert moeten worden, zoo zou het visiteren van alle groote moeyelykheid baaren — schryven en stellen hun namen en den tyd, wanneer hun visitatie is gedaen, om daaraf namaels altoos bescheyt geweeten te worden op verbeurte van de electuarien en compositien, andersints gemackt, en op boete van zes guldens telken reyse.”

19.

„Dat geen Apothekers en sullen laten ymant volgen eenige compositien ofte accepteren eenige Recepten omme te dispensereren ofte te maecken, dan van gezworeen en geapprobeerde medicyns op de poene van zes guldens telken reyse.”

20.

„Nog en sal den Apotheker geen quid pro quo gebruicken, tenzy met avis van den medicyn, die de voorschreeven Recepten geordonneert sal hebben, op de boete van vyf en twintig guldens.”

21.

„Item dat de Apothekers geenderhande compositien de Pharmacie aengaende vercoopen ofte gebruycken en sullen dan die hier ter stede gedispenseert en gevisiteert syn, op de poene als vooren.”

22.

„Item dat hier voortaan geen Cruydeniers, Drogisten en kraamers ofte andere, hun d'Apothecarye niet volcomentlyck verstaende, eenige medicynen, Laxativen ofte Vomitiven ofte eenige andere compositien de Phar-

macie aengaende, moogen maecken of vercoopen en verdere waeren van wat crachte die syn, noch deselve ingeven ofte doen ingeven op de verbeurte van vijftig guldens."

23.

„Item dat van nu voortaan geen Avanturiers, quacksalvers, landloopers ofte stuytvossen, die gewoonlijk syn met wormcruyt voor te staen, die sullen binnen deser stede ofte hare vryheyt geenerhande medicynen, simpele nog gemengde, voor wormen of andere sieckens, moogen vercoopen ofte distribueren, ten waare syn Sedoariezatt, ongebroocken ende geheel, of Theriakel, eerst gevisiteert en weerdig bekendt, ende olyen ofte salven omme van buyten te besigen op seerichheyt, des sullen deselvige olyen en salven, alvorens by de geswooren medicyns syn gevisiteert en geaprobeert op poene van twee ponden grooten vlaams de eerste reys, de tweede reys dobbel en de derde reyse op arbitrale correctie."

24.

„Item dat geen Theriakel-vercoopers slechten Theriakel en sullen moogen maecken om binnen deze stadt gebruyckt te worden, dan na de Descriptie genaamd Diatessaron en die niet moogen mengen met Portugalsche siroopen op de verbeurte van dezelve composities en poene van zes guldens telken reyse." (N.B. Dit artikel is in originali geschrapt.)

25.

„Item dat geen Apothekers, Barbiers ofte Chirurgyns

sig en sullen onderwinden 't ordoneren ofte te geven eenige medicynen, Pillen, Recepten ofte andere, nog genezen eenige sieckten van binnen ofte andersints, dan alleen hunne neering of hantwerck agtervolgende van te cureren, wonden, sweeringen van buyten hun openbaarende, schorsheden en diergelycke, daertoe hun worden Drancken toegelaaten, maer geensints eenige Laxative Medicamenten maecken ofte ordoneren, ten ware bij collegie van Weth. en Raat 't selven specialyken toegelaten werden, alles op poene in den eersten Article begreepen."

De artikelen 26, 27 en 28 handelen over de „vroede vrouwen" en kunnen dus hier achterwege blijven. Deze ordonnantie heeft echter kennelijk niet kunnen verhinderen, dat vele Doctoren, toen en ook later, medicijnen aan hunne zieken leverden, wat tot een voortdurenden strijd aanleiding gaf, die eindelijk tot een wapenstilstand tusschen belanghebbenden voerde. Immers in 1678 werd aan den Raad der stad Middelburg overgelegd door den oud-Burgemeester de Muncq als overdeken van het apothekersgilde, een „eyndelinge getroffen accoord" tusschen de Doctoren en Apothekers „over haare differenten en verschillen, na so lange tusschen haer geweest hebbende" met verzoek dat accoord te willen approbeeren. Het luidt aldus:

Conditien waar naar van nu voortaan d'Heeren Medicyns en Pharmacyns der stadt Middelburg haer selven sullen hebben te gedragen:

„Eerstelijk sullen Medicyns en Pharmacyns den anderen met alle behoorlijk Respect en Vrientschap comen te bejegenen.”

„Ten tweeden sullen de Medicyns hare vryheit behouden om naar haar welgevallen hare eygene medicamenten te mogen leveren, dog met desen verstande, dat, de patienten willende de ordonantien tot d'Apothekers brengen, sig daar tegens niet sullen mogen opponeren ende wel bysonderlijk by aldien een Apotheker daar te voren mogte hebben gepractiseert, veel min sal den Medicyn tot het leveren van medicamenten een ander Pharmacyn vermogen te recomanderen.”

„Ten derden, aan d'andere zijde; de Pharmacyns sullen gehouden weesen, soo wanneer sy by een sieken geroepen ofte versogt werden, den Patient te recomanderen, dat hy gelieve een Doctor te ontbieden, dog sal volkomentlyk in de keuse van den Patient laten wat Doctor hy sal willen gebruyken. In deesen gevalle sal den Apotheker met syne recomandatie ontslaan syn by aldien de Patient sulks komt te weygeren; de Medicyn op dese wyse ontboden synde door den Apotheker, sal gehouden wesen alle de medicamenten door den Apotheker te laten leveren, ten ware hy wat besonders hadde, dat bij de Pharmacyns niet te vinden en ware, 't gene hij dan door den Apotheker sal mogen leveren.”

„Ten vierden. Een Doctor gerecommandeert synde door een Pharmacyn, ten plaatse daar men gewoon is medicamenten te hebben van een Pharmacyn, sal den Doctor sig verbonden houden niet alleen voor die

reyse maar altoos te ordoneren ten profijte van een Apotheker, behoudende aan hem het regt van syn specifieke, onder wat forme het soude mogen wesen, voor eenmaal te mogen leveren en voorts de andere specifica te exhiberen door den Pharmacyn, die hem voor syne medicamenten behoorlyk sal contenteren, ende een Medicyn en Pharmacyn vice versa medicamenten hebbende geleverd, sal alsdan de Medicyn gehouden syn in soodanige familien syne geordoneerde Recepten te laten leggen ter dispositie van den Patient om die ordonnantie te laten brengen, daar het haar goeddunken sal."

"Ten vyfden sullen de Pharmacyns niet vermogen eenige urinalen met urine aan haare huysen te besigtigen, daarop de Luyden te examineren, veel min eenige Medicynen daarop te ordonneren, maar sullen gehouden wesen de Luyden in sulken geval aan een Doctor te adresseren. Vervolgens sullen de Doctoren mede niet vermogen die Luyden te bedienen van medicamenten, maar sullen gehouden wesen die Luyden met hunne ordonnantien te senden by den Apotheker, daar sy van daan komen en dat niet alleene voor die reyse maar soo menigmaal die Luyden uit dat eerste geval mogten by haar komen ofte hun by haar ontbieden."

"Ten sesden sal ook niemant vermogen eenige Duytse Recepten aan de Patienten te leveren, ten ware door groote instantie en dat dan nog aan onvermogene luyden maar alleen."

"Ten sevende. Een medicyn practiseerende over een Patient, so en sal de Pharmacyn niet vermogen den

selven iets toe te dienen sonder kennisse van den Doctor, veelmin met disrespect van desselfs practyk spreken."

„Ten agsten. Een Medicyn practiserend en syn eygen medicamenten leverende, dog onder en tusschen een Recept op de winkel van den Pharmacyn sendende, soo en sal denselven dit niet vermogen te weygeren."

„Ten negenden. Is goed gevonden en verstaan, dat geen Medicyn sal vermogen syn winkel aan de straat te houden, alsmede dat aan de andere zijde geen Pharmacyn, Doctor werdende gedurende syn winkel aan de straat, met de character als Docter sal vermogen te practiseren, maar sal gehouden wesen d'een of d'ander conditie te verkiesen."

„Ten tienden. Soo sullen wy Medicyns en Pharmacyns int toekomende gehouden syn sorge te dragen, dat er geen Medicamenten sullen mogen geleverd werden als by vrye Pharmacyns ofte Medicyns, dog met desen verstande dat de Medicyns niet en sullen vermogen te leveren en te verkoopen eenigerhande Medicamenten ofte Medicamentkisten ten dienste van Landt, Stadt, Oost- of Westindische Compangnie. Ook niet voor ter zee varende Chirurgyns, mitsgaders Salfdoozen, nog te wassche kleeden.

„Specificatie van de Medicamenten, waarop Dekens en Beleeders, benevens de twee gecommitteerde uit het Apothekersgilde, syn gequalificeert en geauthoriseert om met den Heeren Doctoren in der minne en vrientschap te accorderen:

Clysteres	Cerata	Sudorifia sine discrimine
Julapia	Frontalia	Conditia
Cataplasmata	Sparadrapia	Pulpae
Potus	Pulveres	Gelatinae
Linctus	Purgentes sine discrimine	Linementa
Cucupha	Oxyrrhodia	Collyria."
Tabella	Mixturae	
Syrupi	Decocta sine discrimine	

„Welke voorschreven Medicamenten die van den gilde versoecken, dat haar by forme van Accoord sal worden toegestaan, in voege dat niemant, synde onvry int selve gilde, sal vermogen eenige van de gespecificeerde Medicamenten te leveren, op poene naar behooren; voorts autoriseren en qualificeren wy dese de bovenschrevene onse gildebroeders omme met d'Heeren Doctores te accorderen over de leverantie van de chymische Medicamenten naar hun best vermogen te ratificeeren, en van weerde te houden alles wat dien-aangaande bij haar lieder sal worden verrigt."

Anno 1678. Actum Middelburg.

Hiermede was deze strijd echter niet geëindigd en duidelijk bleek het ook hier, dat de wetten gemaakt waren om die te overtreden. Zoowel van de zijde der geneeskundigen, als van die der apothekers, werd voortdurend geklaagd over wederzijdsche benadeeling. De laatsten dienden reeds op 21 Februari 1688 een verzoekschrift bij den Raad in, waarin verklaard werd: „dat de Doctoren hun selven soo verre hebben ingelaten met leveren, datter nauwelyks in den tyd van

vyf of ses maanden een recept op de winkels van de vrye apothekers werd vernomen en soodanig dat sy neeringloos sitten."

In het archief van 's-Gravenhage wordt niet voor ^{Apothekers te 's-Gravenhage.} 1580 melding gemaakt van apothekers, die zich aldaar in dien tijd lieten inschrijven onder het St. Lucas- of Schildersgilde, ofschoon zij eigenlijk behoorden tot het St. Nicolaasgilde met „de kramers, kruideniers en vettewariers."

Den 23sten November 1629 werd aan hen echter op hun verzoek door Schout, Burgemeesteren en Regeerders van 's-Gravenhage de eerste gildebrief verleend, en wel op grond, dat hun beroep geen gemeenschap had met dat van kramers en andere neringdoenden, maar als een der vrije deelen der geneeskunst, van nu voortaan, een afzonderlijk gilde zoude vormen. Aanvankelijk schijnt dit apothekersgilde het verband met het St. Nicolaasgilde niet geheel te hebben losgemaakt, zoodat het niet alle beoefenaren vereenigde en deze zich afwisselend ook nog wel bij het oude gilde lieten inschrijven. Niet voor de laatste helft der 17de eeuw is het Haagsche gilde der apothekers geheel ^{Haagsche gilde.} zelfstandig opgetreden, en toen was de oprichting van apothekersgilden in de voornaamste steden van ons vaderland bijna overal tot stand gekomen.

Bedoelde Haagsche Gildebrief luidt als volgt:

I.

„Nyemandt sal mogen Apothecariswinckel opzetten ofte syne conste exerceren, tenzy deselve borger sy,

ende daervoor behoorlycke acte by den secretaris van 's Gravenhage geteykent exhibere op de boete van twaalf guldens."

II.

„Ende alsoo aan de conste van Apothecaris seer veel is gelegen, als verserende over 't aldereerste subject dat Godt almachtiek heeft geschaepen, te weeten den mensch, ende daeromme goede toesichte dient genomen ten eynde goede experte apothecarissen in eene welgestelde positie zyn, soo en sal van nu voortaan in 's Gravenhage, geen Apothecaris mogen aengenomen worden in 't gilde ofte winkel opzetten off sullen Deecken en Hooftmans indertyd met assistentie ende ten overstaen van de Haagsche Doctoren in een winkel gaen daer 'thun gelieft, ende aldaer den Apothecaris, die in 't gilde verzoekt te worden geadmitteerd in haerluyde presentie te doen maecken, tgeen een goet rationeel Apothecaris moet ende behoort te weten, ende sal dezelve geexamineert werden op alsulcke poincten ende compositien als hen goed duncken sullen.

Waerinne zoo hy failleert zal hy moeten abstinieren van winkel op te zetten ten tyd ende wylen tot hy daerinne bequaem sal zyn, ende daerenboven vervallen zyn in de vacatie van de Doctoren, Dekens en Hooftmans.

Maer bequaam bevonden wordende met advys van Deeckens ende Hooftmans sulc als voren, sal deselve in 't voorn. Gilde aengenomen ende ontfangen worden, mits betaelende aan Deecken en Hooftmans ten be-

hoeve van 't gilde de somme van vier en twintig gulden, ten ware hy een ingeboren was, dewelcke geven sal twaelf gulden ende bovendien betalen sal aan Deecken en Hooftman ende Doctoren yder twee gulden voor hare vacatie."

III.

„Sal oock voortaan nyemant van de Apothecarissen zich onderstaen te maecken Theriacum Mithridaat ofte Aquam vitae Mathioli sonder de ingredienten eerst te laten visiteren by de Doctoren hier in 's Gravenhage practiseerende ende de Apothecarissen, daartoe diegeene, die deselve ofte een van dien willen maecken, alle deselve op seeckeren dag sullen doen insinueeren om 't synen huyze te compareren ende so wie van de Apothecarissen alsdan niet en compareert, sal verbeuren ten behoeve van 't gilde dertich stuyvers, maer soo eenige Apothecaris ofte andere personen een van bovengemelde compositien sonder voorgaende visitatie soude componeren, sal vervallen in een boete van XXV £ boven de voors. boete."

III.

„Item en sal nyemandt mogen aannemen een knecht, die bij een ander Apothecaris alhier aangenomen is, gedurende den tijd van 't verbont, tenzij den Apothecaris aan denwelken de knecht verbonden was daarinne consentere met schriftelijk blyck op de boete van twaalf gulden ten behoeve van 't gilde, ten waere soodanighe knecht jaer en dach buyten 's Gravenhage by een ander meester hadde gewoont."

V.

„Ende sal yder knecht die aangenomen werdt sich binnen den tyt van XIII dagen hebben te presentere aan Deecken ende Hooftmans, ende aldaer betaelen ten behoeve van 't gilde twee guldens aleer hy zich in de bedieninghe van een winckel sal mogen begeven, aen welcken knecht de Deecken ofte Hooftmans den gildebrieff sullen hebben voor te lesen, omme te weten waarnaer hem te riguleren.

VI.

„Item sullen de weduwen van de Apothecarissen de winckel mogen continueren, mits houdende een experten knecht, die deur Deecken ende Hooftmans ten overstaan van Doctoren soe als voorn. is, bequaem bevonden sal worden ende mits haer rigulerende naer desen Brief en betaelende alle jaer 't gilderecht.”

VII.

„Sullen mede alle de gildebroeders op Sint Lucas medicyndach in handen van Deecken ende Hooftmans betaelen tot een jaerpenninck tot behouve van 't gilde, yedereen dertich stuyvers, daervan Deecken ende Hooftmans nyet en sullen syn exemt, maer soo wel en sullen betaelen als andere gildebroeders ”

VIII.

„Ende als een gildebroeder, gildezuster of 't kind sterft, sullen alle de gildebroeders gehouden zijn mede ter begroefenisse te gaen, ten waere bij ziekte ofte

dat zy buiten 's Gravenhage waer, op gelyke boete van dertich stuivers ten behoeve als voren, ende zoodanige Apothecaris van wege den verstorven gildebroeder, suster ofte kinderen ten begroeffenis niet gebeden en wierde, sal de boete derselven comen tot laste van den overhedens."

IX.

„Item en sal nyemandt van de gildebroeders een Deecken ofte Hooftmans mogen injurieeren met woorden ofte wercken, op peyne dat den injuriant telkens sal verbeuren de somme van twaalf guldens ten behoeve van 't gilde, ende sal de kennisse off 't geene gesproochen is ofte gedaen, injurie is of niet, staan tot oordeel van de gemeene gildebroeders."

X.

„Ende sullen mede geene Doctoren ofte Chirurgyns, alhier in 's Gravenhage, mogen iets ingeven van hare eigene confecties, 'tzy simplicia ofte composita, hoe dezelve genoempt of gequalificeerd souden mogen zyn, op peyne van telkens te verbeuren twaalf guldens, d' eene helft ten behouve van 't gilde, ende de wederhelft ten behouve van de armen."

XI.

„Sullen hier ook geen Doctoren mogen practiseren ofte yetwel op eenige apothecariswinckel ordineren voor ende alear zy haer brieven van promotie aen de Magistraet geexhibeerd zullen hebben, ende dat mede geen persoonen (man ofte vrouwen) hoe die genoempt

ofte gequalificeerd mogen zijn, alhier in 's Gravenhage mogen voorstaen, buyten de ordinaris vrye marktdach, wazende maendach, met eenige droogen, simplicia, ofte composita, quintessenzen ofte iets anders om den luyden in te geven op de boete van telkens ten behouve van 't voorz. gilde te verbeuren zes guldens."

XII.

„Ende alsoo vooreerst tot het voorz. gilde dient gecoozen te worden een Deecken, neffens twee Hooftmans, zoo kiezen ende stellen wij daertoe mits dezen aan tot Deecken van het voorz. gilde den Apothecarissen Frederick Simonsz. van der Hal, ende tot Hooftmans Abraham van Beurden ende Marem van der Houven, die sullen dienen van nu aff tot St. Lucas eerstcomende, en van dien dach aff noch twee jaren."

XIII.

„Ende na St. Lucas dach ende twee jaeren, te weten St. Lucas anno XVI^c een en dertich, soo sal den Deecken affgaen, ende den oudsten Hooftman Deecken werden, ende de gemeene gildebroeders uyt vieren, by Deecken ende Hooftman voortgesteld, twee kiezen zullen, van welcke twee by de Heeren Burgemeesteren indertyt een tot Hooftman zal gecoozen werden."

XIII.

„Eindelyck opdat alle 'tgeene voors. is wel soude werden onderhouden, anthoriseeren wij Schout, Burgemeester ende Regeerders van 's Gravenhage voornoemt, den Deecken ende Hooftmans nu zynde ende

noemaels sullende wezen, dat zy de boeten ende breucken van de overtreders sullen doen innen deur den bode van 's Gravenhage paratelyck met sommatie ende renovatie gelyck als andere gilden zijn doende, ende dat tot coste van de gebreeckige ofte contraventeurs daertoe de tegenwoordige bode, ende die namaels zullen zyn mitsdezen worden geauthoriseerd voor behooryck salaris hun luyden by den geexecuteerden te voldoen. Houden nyettemin Schout, Burgemeesteren ende de Regeerders voornoempt aan hun de autoriteyt ende macht van dezen brief ende de voors. articulen in 't geheel ofte deele te mogen te nyet doen, amplieeren, corrigeeren ende interpreteren t'allen tyde als 't hun oirbaer duncken zal."

„Gedaen ter Camer van Burgemeesteren voornoempt. Ende ter oirconde 't gemeen zegel ter saecke van 's Gravenhage voorz. hier aengedaen hangen, mitsgaders deze door den secretaris gedaen teyckenen den dry ende twintichsten November XVIe negen en twintig."

Waarschijnlijk is deze eerste Haagsche Gildebrief onvoldoende gehandhaafd, althans op 24 Maart 1659 werden Deken en Hoofdmannen van het gilde bij den Magistraat ontboden, om aan te hooren eene nadere resolutie in zake den genoemden gildebrieft, die hun tevens ter hand gesteld werd.

In het begin der 17de eeuw openbaarde zich hier en daar tusschen de vaderlandsche Doctoren en Apothekers de behoefte aan ietwat meerdere aansluiting en dit was onder anderen in Amsterdam het geval.

Verzoekschrift
van Doctoren en
Apothekers te
Amsterdam.

In 1618 werd door hen gezamenlijk het volgende verzoekschrift aan het stedelijk Bestuur gericht:

„E.E. Wyze, seer voorsienighe HH. Burgemeesteren ende Regeerders der steede Amsterdam.”

„Verthoonen met behoorlyke eerbiedinghe de ondergeschreven Doctooen in der Medicynen ende Apotheekeren, hoe dat zy dagelycks bevinden, dat zeer vele misbruycken in 't stuck van der genesinghe werden begaen tot groot nadeel van de goede gemeente deeser steede: omme waer in verzien te moghen werden, sy luyden aan UEE. gediensstelyck versoeken, dat UEE. goede gelief te syn de Vergadering der Doctooen ende Apothekers over seer veele Jaeren ingestelt, totten Jaere 1590 onderhouden ende noyt van UEE. afgeschafft, maar alleene van de voorsaten van den voorschreven Doctooen ende Verthooners niet vervolgens gebruikct, wederom hernomen ende onderhouden mochte werden, met bevestinghe van articulen als UEE. nu beste dencken sullen. Ende dat UEE. tot deselvige Vergaderinghe de vertooners gelieve van een bequaeme plaatse te versien. Indien oock UEE. goet mochten vinden een medicinalen Cruythoff, gelyck in verscheiden anderen plaatschen werden gevonden, alhier ter steede meede te doen aanstellen, t welck niet alleen tot vermakinghe ende cieraet, maar ook tot groote nut voor den gheenen die de medicyne van noode hebben gedyen soude, sal de selvige hoff by eene van de Verthooners, in dat stuck genouchsaem ervaren van allerhande inlantsche ende uitheemsche medicinale gewassen versien ende onderhouden kunnen worden.”

Behalve door 24 doctoren, is dit stuk onderteekend door de volgende Amsterdamsche Apothekers:

Petrus Garetius,	Pharmacopoeus;
Cornelius Nannius de Widt,	”
Adrianus Paulus,	”
Cornelis Doos,	”
Guilielmus de Penyn,	”
Thomas Hartoch,	”
Theodorus Stryker,	”
Remier Jansz.,	”
Egbertus Cornelys,	”
Guilelmus Lamberti,	”
Paulus Hendrixzoon Meetbael,	”
Hans Roosekrans,	”
Jan Adriaensen,	”
Albert Dol Cornelii,	”
Thomas Vastrick,	”
Godfridus Sybrandi,	”
Cornelius Petri,	”

Het is niet gebleken, in hoever aan dit verzoek spoedig gevolg is gegeven. Waarschijnlijk echter is de oprichting van den eersten Hortus binnen Amsterdam daarop later gevolgd.

Van meerdere openbare samenwerking tusschen Doctoren en Apothekers in dezen tijd is niets belangrijks te vermelden, ofschoon een voortdurend verkeer tusschen hen noodzakelijk wel heeft plaats gehad. Immers het voorschrijven en de bereiding der geneesmiddelen was in de steden wel is waar bijna geheel gescheiden,

maar vereischte toch noodwendig overleg en bespreking tusschen den geneesheer en den apotheker, daar bijna ieder van hen een verschillend Dispensatorium volgde.

Het nu verouderde Antidotarium van Nicolaus was wel bijna overal verdrongen door de boven beschreven boeken van Tortona en van Cordus, maar deze waren in verschillende talen en in allerlei gewijzigde afdrucken verspreid. Bovendien werden ook hier te lande allengs Pharmacopeeën uit de groote steden van Europa bekend en in gebruik genomen.

Buitenlandsche
Pharmacopeeën.

Zoo verscheente Augsburg in 1622, de „*Pharmacopoeia Augustana a Collegio Medico rursus recogn. nunc Septimum in lucem emissa.*” In 1627 volgde de derde uitgave der in 1618 voor de eerste maal uitgegeven Londensche pharmacopee onder den titel van: *Pharmacopoea Londinensis Ed. tertia emendatior, auctior, opera Medicorum Collegii Londinensis* en, waarschijnlijk in 1628, de *Pharmacopoea sive Dispensatorium Coloniense, revisum et auctum.*

Dit alles veroorzaakte bij de bereiding der geneesmiddelen eene schromelijke verwarring, die, zoowel voor de Doctoren als voor de Apothekers, even lastig was en van verschillende zijden op voorziening deed aandringen.

Vaderlandsche
geschriften.

In 1633 schreef de Amsterdamsche geneesheer Nicolaus Fontanus zijn „*Institutiones pharmaceuticae*” waarbij de *Pharmacopoea* van Brice Banderon (uitgave van 1630) en de pharmaceutische geschriften van Jacob du Bois gevolgd waren, en waarin de schrijver, onder het opschrift: „*Qualis Phar-*

macopoeus esse debeat" de plichten van den apotheker in zijn tijd beschrijft:

„Debet inprimis esse pietatis studiosus, divini nominis cultor, invidiae et livoris omnis expers, sanus menti, artis grammaticae quarus, bonorum fortunae nec indigus, nec auri vel pecuniae sistens et laboris diurni nocturnique patientissimus". etc.

Het boekje is overigens voor de pharmacie van dien tijd kenmerkend. Het is met zorg ingedeeld en behandelt in verschillende hoofdstukken: „de Ponderibus; de Mensuris; de Pharmacopoei officio; de Conditis et Confectionibus; de Conservis; de Sapis; de Julapiis, de Syrupis; de Electuariis; de Speciebus aromaticis; de Electuariis; de Opiatis; de Pilulis; de Trochiscis; de Ceratis et Emplastris; de Unguentis; de Oleis."

De „Mithridatium ex Damocratis Graeco carmine Latinam linguam translatum et a Marantha correctum" is hier met 51 ingrediënten opgenomen, waaronder „Opyum Meconium en Castorium Ponticum" wel de voornaamste zijn, terwijl de „Theriaca Andromachi senioris e carmine elegiaco translata" met 64, vooral aromatische bestanddeelen, is voorgeschreven, waaronder de nu nog gebruikelijke „flores Rosarum, succus Glycyrrhizae, Cinnamomum, Myrrha, Crocus Anglicus, Rheum Ponticum verum, Zinziber, Styrax, Rad. Genticianae, Semina Annisi et Foeniculi, Cardamomum, Succus Acaciae, Castoreum, Centaurium minor, Galbanum en Mel" worden aangetroffen.

Merkwaardig voor dezen tijd is o. a. het volgende voorschrift:

„Oleum de Scorpionibus simplex
Mesuae.

R. Scorpiones circiter XX, vel plus vel minus secundum quantitatem eorum; pone in vase vitreo, effunde super eos olei amygdalarum amararum Lib. II et stringe caput vasis et demitte in sole diebus XXX, dein cola et utere.”

Deze Instutiones pharmaceuticae schijnen echter niet dien opgang gemaakt te hebben, dien de schrijver blijkens zijn „Opdracht aan de Amsterdamsche Regeering” de „Ode aan den lezer” en de opgenomen „Lofdichten” van een zestal zijner vrienden, verwacht heeft.

Eerste Amsterdamsche pharmacopee.

Een ernstige aandrang was hier te lande noodig, om in de behoefte aan een wettelijk verplichte, zij het dan ook stedelijke pharmacopee, te voorzien. De aanleiding daartoe liet zich niet lang meer wachten. In 1635 woedde de pest in hevige mate te Amsterdam, waarbij dagelijks 1200 tot 1300 slachtoffers vielen en in het geheel niet minder dan 17 duizend menschen het leven verloren. Geen wonder, dat toen vooral het gemis aan goede, alom te begrijpen en te bereiden voorschriften, bij de zoo veelvuldige afwijking der geneesmiddelen in aard en samenstelling, meer dan ooit gevoeld werd.

Dr. Nicolaas Tulp, de beroemde Amsterdamsche geneesheer, in 1593 geboren en in 1614 op eene publieke disputatie aan de Leidsche Hoogeschool gepromoveerd, was sinds 1617 te Amsterdam, zijn geboorteplaats, gevestigd en in dien moeielijken tijd met buitengewonen ijver en groote menschenliefde werkzaam. Hij was de eerste, die op afdoende wijze het bedoelde bezwaar uit den weg ruimde.

Bij een maaltijd te zijnen huize op 18 April 1635, waarbij ook vele voorname geneesheeren tegenwoordig waren, werd het zoo dringend gevoelde gemis van een eigen pharmacopee breedvoerig besproken en werd Tulp met een zestal der aanwezige Doctoren uitgenoodigd, om een dergelijk wettelijk in te voeren geschrift samen te stellen.

Reeds spoedig was het Latijnsche ontwerp gereed, zoodat het, met instemming der stedelijke overheid en na goedkeuring van alle hier gevestigde Doctoren, alsmede van drie der voornaamste Apothekers, in de lente van het volgende jaar onder den titel van: *Pharmacopoea Amstelredamensis. Senatus auctoritate munita*, door de Boekverkoopers Willem en Johannes Blaeu werd uitgegeven.

Het werk, geheel in het Latijn geschreven, en in quarto met het wapen der stad Amsterdam op het titelblad gedrukt, begint met een opdracht, gedateerd 3 Mei 1636, „*Consulibus et Senatoribus Amstelredamensis Reipublicae. Magnifici et prudentes Domini*” waarin het doel en het nut der pharmacopee ontvouwen en het werk met de volgende kernachtige woorden wordt overgedragen:

„*Nos quidem, Viri Magnifici, quem concepimus, offerimus foetum, sed vos, quia tollites; patres estis: nos materiam, sed vos datis formam; ac proinde merito ille a vobis et nomen, et nomini conveniens dignitas. Accipite itaque, quam dicatum imus, Pharmacopoeam, prius nostram, nunc vestram*” etc. Uit het daaropvolgende voorbericht, waarin de uitvoering van het boek breedvoerig beschreven wordt, blijkt genoegzaam,

dat de arbeid met bijzondere toewijding en veel zorg is volbracht: „Sine justa causa non descivimus ab Antiquitate. Quaedam ratio justit mutari, quaedam experientia docuit.”

Deze eerste Amsterdamsche pharmacopee getuigt inderdaad van veel wetenschappelijken zin. Dat bewijst reeds de taal, waarin zij geschreven is en waardoor zij buiten het bereik der leeken werd gehouden, maar tevens het gemis van eenige aanwijzing der ziekten, waartegen de beschreven middelen toen aangewend werden.

Aan doseering van sterkwerkende geneesmiddelen echter is in deze pharmacopee nog niets gedaan: „de dosibus nihil, ne puero gladium.”

Noch de Opdracht, noch het Voorwoord, is met een enkelen naam onderteekend. Onder de eerste leest men „Vestrae Reipublicae Medici”, onder het laatste, alleen: „Collegium medicum”.

De inhoud is ingedeeld in eene: „Sectio prima. De medicamentis simplicibus in officinis asservandis”. Zij bevat: 70 Radices met velerlei, ook wat de overige plantenvoortbrengselen betreft, nu volkomen obsolete middelen; 11 Cortices; 10 Ligna; 63 Folia et Herba; 21 Flores; 74 Semina; 36 Fructus; 8 Farinae; 7 Succi liquidi, als Succus Limonum, Succus Rosarum pallidarum; 56 Succi condensati, Gummi et Resinae; 34 Animalia, eorum partes et excrementa, waaronder Adeps hominis en Cranium hominis violenta morte extincti, opmerkelijk zijn; 49 Mineralia, Metalla et Lapides, waaronder Alumen, Arsenicum album, Borax, Cinnabar, Magnesia, Minium, Sal Petrae seu Nitrum,

Sulphur, Vitriolum album en Vitrum Antimonii in bonte volgorde zijn opgenomen. Daarop volgen edelgesteenten, die toen nog volkomen onbekende verbindingen waren, en wel: Granatus, Rubinus, Sapphirus en Smaragdus, terwijl enkele Marinae als: Ambra grisea, Corralina, Spongia, etc., gezamenlijk 8, deze eerste afdeeling sluiten.

De Sectio Secunda: de Aquis et Acetis, bevat 23 Aquae simplices stillatitiae (destillatae), waaronder Aqua Liliorum convallium, maar ook reeds Aqua Foeniculi, Menthae en Rosarum voorkomen. Aqua Cardui benedicti, Chelidonii majoris en Lactucae getuigen van hun tijd. Ter bereiding van Aqua Cinnamomi moet de kaneel met Aqua Hordei worden gedestilleerd! Hierop volgen 4 Aquae compositae, die als tincturen bereid worden en waaronder Aqua hysterica, met 12 verschillende meest aromatische geneesmiddelen, voorkomt, en eindelijk 4 Aceta.

De Sectio tertia: de Syrupis, Mellitis et Rob, bevat 38 voorschriften voor Syrupi, 5 voor Mella en 2 voor Rob.

De Sectio quarta: de Conditis et Conservis, geeft 20 versche vegetabiliën voor Conditata en 21 voor Conserva op.

De Sectio quinta: de Electuariis Solutivis, bevat 11 Electuaria, waaronder het Benedictum laxativum met 23 artikelen.

De Sectio sexta: de antidotis et opiatis, wijst 8 voorschriften aan, waaronder voorkomen de Theriaca Andromachi senioris met 64 ingrediënten, waarbij Opium, Piper album en niger, Cariophilli, Oleum nuc. Moscha-

tae per expr., Crocus en Myrrha de voornaamsten zijn.

De Mithridatium Damocratis bevat 49, eveneens aromatieke artsenijmiddelen, waaronder ook Opium en tevens Castoreum zijn opgenomen.

De Sectio Septima: de Pulveribus bevat 3 Pulveres purgantes; 12 Pulveres aromatici van zeer samengestelden aard. Het voorschrift b.v. voor Pulvis liberans is samengesteld uit 33 artikelen. Voorts 13 Pulveres chymici, waaronder voorkomen: Cremor tartari; Tartarus vitriolatus uit Oleum Tartari per deliquium (vervloeide Carbonas Kalicus) en Oleum Vitrioli te bereiden, Flores sulphuris; Lapis prunellae (gesmolten Sulphas Kalicus); Mercurius praecipitatus; Mercurius sublimatus dulcis, benevens Sal Absynthii, Sal Cardui bened. en Sal Fabarum (de in water oplosbare aschbestanddeelen dezer vegetabiliën).

De Sectio octava: de Trochiscis, bevat 13 voorschriften, alle zeer samengesteld en waaronder dat voor Troch. Bechici albi als het eenige nog bekende hier vermeld wordt.

De Sectio nona: de Pilulis, heeft 14 voorschriften, waaronder de Pilulae lapidis Lazuli Mesoei, waarin Scammonium het werkzame bestanddeel is, alsmede de Pilulae pestilentiales communes opmerkelijk zijn.

Deze laatste worden uit Aloë, Myrrha en Crocus, met Vinum Canarinum ter vorming der massa bereid. De Pilulae sine quibus, bevatten Aloë, Scammonium, Rhabbarbarum, Folia Sennae, Sal Gemmae, etc., dus nog al zoo iets.

De Sectio decima: de Oleis, noemt 15 Olea per expressionem; 19 Olea per infusionem, waaronder

ook nog de *Oleum Scorpionum simplex* voorkomt; 10 *Olea per decoctionem*, waaronder *Oleum Castorei* met 18 ingrediënten, alsmede 22 *Olea per destillationem* met *Oleum Terebinthinae* en *Oleum Vitrioli*. Tevens zijn hier 5 *Olea per deliquium* opgenomen, waarmede men eigenaardige vormen bedoelde, zooals de *Oleum seu Liquor Guajaci* uit *Gummi Guajacini* door oplossing in *spiritus vini* en coleering te bereiden, en de *Oleum seu Liquor Tartari* door gecalcineerden wijnsteen, in een linnen zak besloten, op een vochtige plaats op te hangen en het afdruipe vocht te verzamelen.

De *Sectio undecima*: de *Unguentis*, bevat 20 voorschriften, waaronder zeer samengestelde, zooals het *Ung. martiatum* b.v. met 28 artikelen.

De *Sectio duodecima*: de *Emplastris*, bestaat uit 16 voorschriften, waaronder de *Empl. Ranarum cum et sine Mercurio* met 23 ingrediënten, waarin naast *Argentum vivum terebinthina extinctum*, ook *Ranes viventes vino lotae* en *Lumbrica terrestra vino abluta* voorkomen.

De *Sectio decima tertia*: de *Praeparationibus quorundam Medicamentorum simplicium*, omvat verschillende zeer afwijkende voorschriften, waaronder de: *Opii praeparatio*, waarbij oplossing in *spiritus*, coleering en uitdamping zijn voorgeschreven. De *Scammonii praeparatio* wordt als volgt aangeduid:

R. *Scammonii pulverati* Q.V.

Indatur in *cydonea excavata*, quae pasta obducta in *furno*, vel *cineribus* assentur et postea exemptum *Scammonium* servetur usui. Vocaturque *Dacrydium*, passim *Diagridium*.

Met een Appendix: de quibusdam nuncupationibus plura uno titulo comprehendentibus, voorschriften bevattende voor Quinque radices aperientes, Quatuor herbae emollientes, quinque lapidum pretiosorum fragmenta (Granatum, Hyacinthum, Sapphirum, Carneolum en Smaragdum) en eene beschrijving: de Ponderibus et Mensuris medicis quibus hodie utimur, eorumque Notis, waarin de verdeeling van het in Nürnberg aangenomen en toen overal gebruikelijke medicinale gewicht wordt opgegeven, benevens een uitvoerigen Index, eindigt deze eerste oorspronkelijke vaderlandsche pharmacopee, die als een belangrijk teeken des tijds onze aandacht in hooge mate waardig is.

Aan het slot der laatste bladzijde wordt onder het hoofd „Privilegium in dato 9 Mei 1636,” straf bedreigd tegen ieder, die, binnen een tijdsverloop van 20 jaar na de uitgifte, deze pharmacopee op welke wijze ook zou nadrukken.

Nog vóór dat de Pharmacopoea Amstelredamensis in het licht was verschenen, werd zij in dato 29 April 1636 door de Regeering der stad aangekondigd en als wettelijk verplicht Dispensatorium ingevoerd.

Invoering der
eerste Amster-
damsche phar-
macopee.

Deze keur luidt als volgt:

„Alsoo myne Heeren van den Gerechte bericht worden van de groote ongeregeltheid, die er by de Apothekers is in 't prepareren der Medicamenten, daer uyt ontstaende, dat men geen generael voorschrift heeft, waer naer ider winckel gehouden is, syne Geneesdrancken te bereyden: en dat het door de groote der stad en de mennichte der winckelen den Doctoren tot noch toe geensints mogelyck is ge-

weest te weten, wat in elcke winckel was, veel min, hoe elck Medicament aldaer bereyd werde. Door welcke onkunde de Genees-konst in merckelicke onsekerheid geraeckt is, ende de Siecken mits dien in groot gevaer soudén hebben kunnen vervallen, tot grooten ondienst van de Gemeente, ende geen kleyne disreputatie der Doctoren. Soo is 't, dat de selve myne Heeren (den welcken by de gemeene Doctoren ter handen gestelt is een Dispensatorium, waer in sy uyt alle Schryveren vergadert ende hyeen gevoegt hebben de bequamste medicamenten) ter harten nemende het wel-varen van de goede Gemeente ende eere der Doctoren, tot voorkominge van alle de selve onheylen (daer in volgende 't exempel van verscheyde voorneme groote steden) hier op genomen hebbende 't advys van de vroetschappe, goed-gevonden hebben allen Apothekers, die binnen deser stede al reede hunne winckels opgesteld hebben, ende die namaels sulcs soudén mogen doen, te gebieden 't voorsz. Dispensatorium (dat tot elcs gebruyck gedruckt word, ende eerstdaegs uytgegeven sal worden), te moeten volgen, en in 't stofferen hunner winckelen daer niet buiten te gaen, op pene dat de gene, die bevonden sullen worden contrarie gedaen, ende andere onbekende mengelingen, dan in 't voorsz. Boek begrepen syn, in hunne winckels te hebben, verbeuren sullen de eerste mael twaalf gulden, voor de tweede mael vyf-en-twintig gulden, ende dat voor de derde mael de winckel van soodanige gebrekige voor den tyd van zes weken gesloten sal worden, en sy hare neringe niet en sullen mogen doen. Ende opdat de voorsz.

ordre te beter in trein gebragt moge werden, soo sal voortaan ider winkel jaerlix twee ofte drie malen by twee of drie Doctoren (die by de E. Heeren van jaer tot jaer daer toe sullen worden gecommitteert) gevisiteert, ende de gebrekige bekeurt worden. Ende sullen voorts alle Apothekers gehouden syn de voor-genoemde Doctoren in 't uit-voeren van hare Commissie behoerlick respect te dragen, ende denselven in hare winkelen komende sonder eenige murmuratione ofte weder-spannigheyd te toonen alle 't gene hen luyden afgevordert sal worden: op pene dat de contraventeurs vervallen sullen in een boete van XXV gulden; ende des niet te min gehouden blijven 't gene hen luyden af-ge-eyst soude mogen wesen den voorsz. Doctoren te toonen, ende 't geene haer op deze willekeur belast word na te komen ende te voldoen. Alle welcke voorsz. geldboeten bekent sullen worden d' een helfte ten behoeve van den Heere, ende wederhelfte ter discretie van de Heeren van den Gerechte."

Met deze Keur was men een belangrijke schrede in de goede richting vooruit gegaan. De uitvoering er van werd met veelijver doorgezetz, blijkbaar uit de volgende Keur in dato 16 Januari 1637:

„Burgemeesters en Regeerders der stadt Amstredam committeren Aegidium Snoek en Egbertum Bodeum, Doctoren in de Medicynen en Jan Jansz. Commersteyn en Remb. Fonteyn, Apothecars, omde keure den 29ste Aprilis 1636 in 't regard van Apothecars en het bereyden van allerhande medicaments gepubl. en voor 't gedruickt Dispensatorium geprefigeert, in trein en practique te

brengeu, de disorderen te weeren, de behoorlyke visitatie tot dien eynde te doen, de gemeene Apothecars tot onderhoudt van de zelve keure te houden, en de gebreckige te bekeuren, en af te eyschen de boete by de voorsz. keure gestatueert, Lastende al dezelfde Apothecarissen voorsz. gecomiteerden in 't uitvoeren van deze hunne commissie schuldige respect toe te draegen en haer, in hunne winkelen komende, zonder eenige murmuratie of wederzeggen, te toonen al 't geen hen afgevorderd zal worden by de voorsz. gecomiteerden op deselfde boete."

Feitelyk was hiermede derhalve sinds dien tijd een collegium medicum te Amsterdam gevestigd. Hun vergaderplaats was boven het kerkje van St. Margrieklooster in de Nes, zijnde een groote kamer met een knechtswoning daarnevens, waar iederen Dinsdag, des namiddags te 2 ure, eene bijeenkomst der leden plaats had.

Met de invoering der bovenbeschreven Amsterdamsche pharmacopee, wordt het eerste tijdvak in dit werk afgesloten.

